

MAGYAR KÖNYVTÁR

SZERKESZTI

RADO ANTAL

A

MAGYAR

ÉS VILÁGIRODALOM

KIVÁLÓ MUNKÁINAK TÁRA

KUNOSSY

SZILÁGYIÉSTÁRSÁ

BUDAPEST

327.599-

327.600

A Magyar Könyvtár

60 kötetének

Betűrendes tartalommutatója.

	Kötet
Abrányi Emil, Márcziusi dalok és egyéb költemények	1
id. Abrányi Kornél, Jellemképek a magyar zenevilágból	47
Ágai Adolf (Porzó), A Viola Vera s egyéb elbeszélések	9
Aischylos, Agamemnon, fordította Váradi Antal	35
Dr. Áldásy Antal, Pázmány Péter élete, nyolcz képpel	47
Ambrus Zoltán, Kevélyek és lealázottak, hét elbeszélés	8
— Hajótöröttek, nyolcz elbeszélés	8
— Arnyék-alakok, hét elbeszélés	8
— Berzsényi báró és családja	8
Amerikai elbeszélők. Bret Harte, Mark Twain, Stockton, angol- ból fordította Szappanos Aladár	9
Angyal Dávid, Bethlen Gábor életrajza, számos képpel	47
Gróf Apponyi Albert válogatott beszédei. Összeállította Kőrösi Henrik. Gróf Apponyi Albert arcképével	47
Arany János válogatott balladái. Riedl Frigyes bevezetésével	1
— Toldi, költői elbeszélés	1
— Toldi estéje, költői elbeszélés hat énekben, bevezetés- sel ellátta Bánóczi József	2
— Az első lopás. Jóka ördöge. Bevezetéssel ellátta Komá- romy Lajos	2
Balogh Pál, A magyar faj uralma	48
Barnum milliói. Barnum önéletrajzából átdolg. Domokos Elek	9
Bársony István, Vadásztörténetek	9
— Szól a puská. Természeti képek és vadásztrefák	9
Becsky László, Amerikába és vissza, uti kalandok	10
Benedek Elek, Apró történetek	10
Beöthy Zsolt, Báró Wesselényi Miklós	48
Berzeviczy Albert, Magyar utazók Olaszországban a mult szá- zad első felében	48
Berzsényi Dániel válogatott versei	2
Boccaccio, Válogatott elbeszélések a dekameronból. Fordította és bevezetéssel ellátta Radó Antal	10
Bourget, Három elbeszélés. Fordította Hevesi Sándor	10
Bracco Roberto, Hűtelen! Vigjáték három felvonásban. Fordi- totta Radó Antal	35
Brieux Eugene, A bölcső. Színmű 3 felv. Ford. Gábor Ignác	35
Brodarics históriája a mohácsi vészről. Fordította, bevezetés- sel és jegyzetekkel ellátta Dr. Szentpétery Imre	48
Bródy Sándor, Emberfejek	11
— Hőfehérke. Regényes színjáték 3 felvonásb. előjátékkal	35
E. A. Butti, Az erkölcsstelen. Elbeszélés, olaszb. ford. Tóth B.	11
Byron, Manfred. Fordította Abrányi Emil	35
— Kain. Miszterium. Fordította Mikes Lajos	36
Capuana, Castelnuovo, Olasz elbeszélők tára. Ford. Tóth Béla	11
Charles de Berkeley, A kis márkiné. Regény Ford. Lándor Tiv.	10
Church J. A., Római élet Cicero korában. Ang. ford. Szilasi Móric	49

Cicero beszéde Verres ellen. A műkincsekről. (De signis) Latinból fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Gurnesevics Lajos	50
Collins Wilkie, Párbaj az erdőben. Ford. Mikes Lajos	11
Conan Doyle, Doktor Holmes kalandjai. Detektív történetek. Fordította Lándor Tivadar	12
Coppée François. Henriette. Elbeszélés. Fordította Bottlikné Tölgyessy Margit	11
— Adós fizess! Regény, fordította Tóth Béla	12
Cyprian (Andor József), Margitka szökése és egyéb tört.	13
Dr. Csánki Dezső, Rajzok Mátyás király korából	48
Csehov Antal, Falusi asszonyok és egyéb elbeszélések. Ford. Szabó Endre	12
Csokonai Vitéz Mihály, Dorottya, vagyis a dámák diadalma a farsangon. Furcsa vitézi verzeset IV könyvben. Be- vezetéssel ellátta Négyesy László	2
De Amicis Edmondo. A bor és egyéb apróságok. Olaszból fordította Tóth Béla	13
Deák Ferencz 1861-iki első felirati beszéde	49
Deák Ferencz második felirati beszéde. Bevezetésül Beöthy Zsolt emlékbeszéde, Deák Ferencz születése száza- dik fordulójának egyetemi ünnepén	49
Demosthenes Philippikái. Fordította, bevezetéssel és jegye- tekkel ellátta Borsos Károly	49
Dickens Charles, Vázlatok. Ford. G. Pogány Irma és Margit	13
Dóczy Lajos, Csók. Vigjáték négy felvonásban	36
— Csokonai	50
Dosztojevszkij M. Tivadar, A játékos naplója. Regény, orosz eredetiből fordította Szabó Endre	13
Dumas Sándor, A kaméliás hölgy. Színmű, ford. Szemere Attila	36
Endrődi Sándor, Ghitta. Az otthon világából	15
Esküdtek és esküdtbírák törvénykönyve Irta K. Nagy Sándor, pestvidéki kir. törvényszeki bíró	50
Falk Miksa, Erzsébet királynéről. Visszaemlékezések, a királyné arczképével	51
Farina Salvatore, Erősebb a szerelemnél? Regény, ford. Tóth B.	14
Fáy András válogatott meséi. Rendezte és bevezetéssel ellátta Badics Ferencz	14
Flammarion Camille, Csillagos esték. Ford. Tóth Béla	51
Francia elbeszélők tára. Maupassant, Gréville, Ricard, Cha- vette, Bonsergent. Fordította Ambrus Zoltán	14
— Daudet, Claretie, Prévost, Coppée, Alis, Malic, Epheyre	14
— About, Lemâitre, Villiers-de-l'Isle-Adam, Mendès, Maxime Paz	14
France Anatole, A kyméi énekes és egyéb elbeszélések, ford. Nyitray József	16
France Anatole, Régi dolgok. Elbeszélések, ford. Ambrus Zolt.	16
Galeotto Marzio könyve, Mátyás király találó, böics és tréfás mondásairól és cselekedeteiről. Ford., bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Császár Mihály	51
Gesta Romanorumbóli Szemelvény, Haller János ford. szerint. Bevezetéssel és jegyzetekkel kiadta Katona Lajos	51
Gorkij Maxim, A tévedés. — A khán és fia. — Dal a sólyomról. Fordította Ambrozovics Dezső	15
— Csudra Makar és egyéb elbeszélések. Ford. Ambrozo- vics Dezső	15
— Malva. Elbeszélés fordította Yartin	15

Gorkij Maxim, Huszonhat és egy. — Jemeljan Piljai. — A pajtások. Három elbeszélés, oroszból ford. Isaák Mártha	15
— Éjjeli menedékhely. Képek az élet mélységéből. Orosz eredetiből fordította Havas József	37
Gracza György, 1848. márczius 15	52
Gvadányi József, A peleskei nótárius. Sajtó alá rendezte Kardos Albert	3
Habberton John, Helén fiacskái. Angolból ford. Gábor Andor	16
Haraucourt Edmond, Léghajón és egyéb elbeszélések, fordította Gábor Andor	16
Hauptmann Gerhardt, A takácsok. Színmű a negyvenes évekből, fordította Komor Gyula	36
Ifj. Hegedüs Sándor, Az óriások világa. Amerikai képek	52
Heltai Gáspár válogatott meséi. Az újabb helyesíráshoz alkalmazta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Imre Lajos	17
Heltai Jenő, Gertie és egyéb történetek	17
Herzeg Ferencz, Elbeszélések	17
Hoffmann E. T. A., Copélia. — Antónia. Ford. Alexander Erzsi	17
Hoitsy Pál, A csillagok világából	52
Ibsen, A népgyűlölő. Fordította Vikár Béla	37
Ibsen Henrik, A társadalom támaszai. Színmű négy felvonásban. Norvégból fordította Lázár Béla	37
Jókai Mór, Ne nyúlj hozzám és egyéb elbeszélések	17
— Az új földesúr. Válogatott részek a regényb. Szerkesztette, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Zlinszky Aladár	18
— Öreg ember nem vén ember. Képzelt regény 4 részb.	18
— Népvilág. Elbeszélések. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Szinnyei Ferencz	19
— Petőfi Sándorról. Bevezette és jegyzetekkel kísérte Váradi Béla	19
— Tallérossy Zebulon levelei Mindenváró Ádámmal. Bevezette s jegyzetekkel kísérte Dr. Váradi Béla	19
— Fekete vér. Dráma öt felvonásban	37
— Kisebbségi beszédei. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Szinnyei Ferencz	52
— Márczius 15-iki szöveg a szabadságharcból	52
— Uti rajzok	53
Junius (Zilahy Kiss Béla), Katona József élete	53
Kabos Ede, A csengeri kalapok és egyéb történetek	19
Katona József, Bánk-Bán. Életrajzi bevezetés. ellátta Beöthy Zsolt	38
Kazár Emil, Elbeszélések	19
Kazinczy Ferencz levelei. Szemelv. Közzéteszi Dr. Váczi János	53
— Pályám emlékezte. (Szemelvények.) Kiadta és bevezetéssel ellátta Balassa József	53
Keleti Gusztáv, Idősb Markó Károly. Négy képpel	53
Kemechey Jenő, Bodrogközi történetek	20
Kenedi Géza, Három elbeszélés	70
Kipling Rudyard, A Dsungel könyve. Ford. Mikes Lajos. Képekkel	20
Kielland Sándor, Elbeszélések. Norvégból ford. Ritoók Emma	21
Kisfaludy Károly válogatott költeményei. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Bánóczi József	3
Kisfaludy Sándor válogatott regéi. Csobáncz. — Tátika — Dobozi Mihály és hitvese. Kiadta és bevezetéssel ellátta Szigetvari Iván	3
Kóbor Tamás, Elbeszélések	21

EGY FIU SZENVEDÉSE.

ELBESZÉLÉS.

*

IRTA

MEYER KONRÁD FERDINÁND.

FORDITOTTA

HEVESI SÁNDOR.

BUDAPEST.

LAMPÉL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)

CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA.

327.599

2005

Minden jog fentartva.

A király belépett Maintenon asszony szobájába és — levegőre szomjazván — amily érzéketlen volt az időjárás iránt, szokott fejedelmi modorában minden szó nélkül kinyitott egy ablakot, amelyen keresztül olyan erővel áramlott be a nyirkos őszi levegő, hogy a finom szervezetű asszony dideregve húzta össze magát három vagy négy szoknyájában.

Egy idő óta megnyúltak XIV. Lajos mindennapos látogatásai a vele egykorú asszonynál. Gyakran már az alkonyi órákban megjelent s ott maradt, míg a kései vacsorára terítettek. Ha ilyenkor aztán nem dolgozott minisztereivel, diszkrét barátnője mellett, aki figyelmesen és szótlánul temetkezett karosszékébe; ha az időjárás nem kedvezett vadászatnak vagy sétának, ha a hangversenyek — leginkább, vagy csakis egyházi zene — nagyon is sűrűn ismétlődtek: akkor nehéz volt kitalálni a módját, miképpen lehessen az uralkodót álló négy órán keresztül szórakoztatni vagy mulattatni. Molière szókimondó muzsájának, Lavallière kisasszony gyöngédségeinek és ájuldozásainak, Montespan asszony merész viselkedésének és eredeti élceinek s még sok egyébnek megvolt a maguk ideje; mindez elmúlt alaposan, megfakult, mint a szinehagyott kárpit. A király, aki dolgos volt egész életében, most már mértékletessé vált, beérte szinte kevéssel is és eljutott ahhoz az asszonyhoz, aki szerette a tartózkodást és a félhomályt.

Szolgálatkész, behizelgő, nélkülözhetetlen s kora daczára csupa báj volt Agrippe d'Aubigné unokája. Volt benne egy oktató, nevelőni vonás, hajlandóság, tekintélylyel hatni a lelkekre, aminek szabad csapongást engedhetett Saint-Cyrben, ahol a főrangú kisasszonyokat nevelte. De ez a hajlandóság meghódolt parancsolója előtt s hozzásimult a király nagyobb bölcseségéhez. Ehhez képest, ha Lajos hallgatott, a marquisenek sem volt több mondani valója, kiváltképpen, ha mint ma este is, valami okból elmaradt a király unokájának neje, a fiatal savoyarde, a világ legmulatságosabb teremtese, aki életet és kaczagást hozott mindenüvé gyermekességével és gügyögő hizelkedésével. Main-tenon asszony, aki ilyen körülmények között nem minden aggodalom nélkül vette észre a király belépését, megnyugodott mostan, mert Lajos alig észrevehetően vidám, de élénk arczából, amelynek vonásait igen jól ismerte, azt olvasta ki, hogy neki magának van, még pedig érdekes mondani-
valója. Lajos becsukta az ablakot s egy karoszékbe ereszkedett.

— Madame, mondotta — ma délben Père Lachaise elhozta hozzám utódját, Père Telliert.

Père Lachaise esztendők óta gyónatója volt a királynak, aki az ősz jezsuitát teljes roskatagsága és süketsége daczára sem akarta elbocsátani maga mellől s úgyszólván elnyűtte; mert nagyon hozzája szokott és minthogy — szinte lehetetlen! — határozatlan, de mégis meglévő félelemből úgy tartotta, hogy nem vehet más rendből gyónatót, ezt a tiszteletreméltó embert még romjában is többre becsülte a fiatalabb és törekvőbb jézus-társasági atyáknál. De mindennek meg van a há-
tára. Père Lachaise szemmel láthatólag sorvadott halálra és Lajos nem akart gyilkosa lenni lelki-
atyjának.

— Madame, folytatta a király, — uj gyónatóm nem szép s termetre sem derék; farkas-arcza van és kancsal. Szinte visszataszító jelenség, de úgy ajánlták nekem, mint olyan embert, aki szigorú önmaga és mások iránt s akire bátran rábízhatom magamat, és ez a fődolgoz.

— Mennél rosszabb a csatorna, annál kitünőbb a benne folyó mennyei nedü — jegyezte meg a marquise épületesen. Nem szerette a jezsuitákat, akik ellene dolgoztak, hogy a felség házasságra lépjen Scarron özvegyével és tágítható moráljuk alapján kijelentették, hogy a szakramentum ebben a királyi esetben fölösleges. Így tehát, ha volt rá alkalom, alattomban szívesen megmarta a jámbor atyákat. Most azonban hallgatott s mandulaformájú, szinte mélabús szemei szerény figyelemmel tapadtak felséges ura arczára.

A király keresztbevetette lábait s gyémántos czipőcsatjai villogását nézve, odavetőleg mondotta:

— Ez a Fagon! Már kiállhatatlanná válik. Mi mindent megenged magának!

Fagon, a király koros háziorvosa s a marquise védencze volt. Maintenon asszony és Fagon minden áldott nap együtt voltak a királylyal s arra az esetre, ha előbb hal meg, mint ők mindketten, választottak maguknak azilumot, a nő Saint-Cyrt, az orvos a fűvészkertet, hogy uruk halála után odazárkózzanak és eltemessék magukat.

— Fagon végtelenül ragaszkodik önhöz, mondotta a marquise.

— Mindenesetre, de bizonyos, hogy túlsokat enged meg magának, vetette közbe a király s homlokát ránczolta könnyedén, kicsit komikusan.

— Mi történt?

A király elbeszélte s hamar a végére jutott. A mai kihallgatáson megkérdezte új gyónatójától, rokonságban vannak-e a Tellierk a de Tellierkkel, a

kancellár családjával. De az alázatos páter rögtön tagadólag felelt s nyíltan egy alsó-normandiai paraszt fiának vallotta magát. Nem messze állott Fagon egy ablakmélyedésben, állát bambuszbotjára támasztva. Onnan, a jezsuita hajlott háta mögül súgta halkán, de érthetőleg: — Te semmirekellő! Megfenyegettem őt az ujjammal, mondotta a király.

A marquise elcsudálkozott.

— E becsületes tagadás miatt nem szidalmazhatta Fagon a pátert. — Más oka volt bizonyosan, mondotta értelmesen.

— Mindamellett, madame, illetlenség volt tőle, hogy többet ne mondjak. A jó Père Lachaise, természetesen, aki öregségére megsiketült, nem hallotta, de én tisztán hallottam minden szót. — Te nyomorult! vágta oda Fagon a páternek, és a szidalmazott összerázkódott.

E változathoz mosolyogva következtette a marquise, hogy Fagon nyersebb kifejezést használt. A királynak a szája szöglete is rángatózott. Kora fiatalságától fogva törvénynek ismerte, természetesen is hajlott arra és élete fogytáig ki is tartott amellett, hogy soha, még ha elbeszél is valamit, durva, szidalmazó, röviden, királyhoz nem illő szót ajakára ne vegyen.

Homályba borult a magas terem és mikor a komornyik az asztalra állította a két barátságos karos gyertyatartót s azután hátrafelé huzódott: egyszerre láthatóvá lett egy észrevétlen belépett hallgatózó, egy furcsa jelenség, egy tiszteletreméltó torzalak: ferde, púpos, sajátságos formájú kis agg; aszott kezét előretolt álla alatt hosszú, aranygombos bambuszbotjára támasztja, feje előrenyúl, az arcza fehér, szemei kisértetiesen kékek.

Fagon volt.

— Te semmiházi, te gazember! — mondot-

tam kurtán, Sire, és csak igazat szóltam, hallatszott most gyöngé, izgatottságtól remegő hangja. Fagon tisztelettudóan bókkolt a királynak s udvariasan a marquisenak.

— Sire, hogy jelenlétedben így bántam egy pappal, vagy azért volt, mert az aljassággal szemben ma is csak lobbanékony ifju vagyok, vagy azért, mert a tisztos kornak joga van az igazmondáshoz. Vajjon azt hiszed, csak az a színjáték háborított föl, melyet a páter előadott, mikor az a tagbaszakadt, szélescsontú, farkasfójú mulya csúszott-mászott, hajlongott előtted, Sire, és a rokonsága után való nyájas tudakozódásodra gyanus önlealázkodásában nem talált elegendő szót saját semmiségének a megbizonyítására? . . . Hová gondol felséged? — utánozta Fagon a pátert — hogy én rokonságban volnék olyan előkelő urral? Oh dehogy! Közönséges ember fia vagyok! Egy alsó-normandiai paraszté! Egészen közönséges ember az atyám! — Már ez a semmirekellő beszéd, ahogy tulajdon apját emlegette, ez a csúszó-mászó, kép-mutató, gyökerestül hazug alázatosság, ez a mély-séges hamisság megérdemelte bőségesen, hogy gaznak nevezzem. De a marquisenak igaza van: volt még egyéb is, valami utálatos, és ördögi dolog, melyért boszút állottam, fájdalom, csak szóval; egy gaztett, egy bűn, mely ez alattomos farkas láttára megint oly elevenen vetődött föl szemem előtt, hogy az én álmosan hullámzó vérem is forni kezdett. Mert Sire, ez a gonosztévő meggyilkolt egy nemes fiut.

— Kérlek, Fagon, mondotta a király, miféle mese ez!

— Mondjuk, hogy ő vitte a sírba, enyhítette a vádat az orvos pokoli gúnynyal.

— Ki volt az a fiu? kérdezte szokott, tárgyi-lagos módján a király, aki nem szerette a kitérőket.

— Az ifju Boufflers, a marsallnak első házasságából való fia, — felelte Fagon szomorúan.

— Julian Boufflers? Ha jól emlékszem, mondotta a király — és emlékezőtehetsége ritkán hagyta cserben — 17...-ben halt meg, a jezsuitáknál, agyvelőgyuladásban, melyet a szegény gyermek nyilván a túlsok munkától kapott, és minthogy Pére Tellier abban az időben ott intézeti elüljáró lehetett, mindenesetre, nagyon képletesen szólva, — csúfolódott a király — ő vitte halálba a tehetségtelen, de a tanulásban makacs fiut. A gyermek ugyanis túlerőltette magát, amint apja, a marsall maga beszélte nekem.

Lajos a vállát vont. Ez volt az egész. Ő érdekesebbet várt.

— A tehetségtelen fiut, — ismételte az orvos és elgondolkozott.

— Igen Fagon, adta vissza a szót a király, a fiu föltünően tehetségtelen volt, amellet félnélkebb és kishitűbb akármelyik leánynál. Egy Marlynapon volt, hogy a marsall bemutatta nekem a fiut, akinek megadtam volt az apai jószághoz való jogot. Láttam, hogy a nyalka, formás ifju, akinek ajkai fölött serkedzett már az első pehely, meg van indulva és szívből akar köszönetet mondani nekem, de olyan siralmasan dadogott, oly kínosan irult-pirult, hogy csakis az ő megnyugtatóására, vagy legalább is, hogy békében hagyjam, ezzel a szóval „Jól van“ megfordultam, sokkal hamarabb, mintsem az atyja miatt óhajtottam volna.

— Én is emlékszem arra az estére, egészítette ki a marquise. A fiu boldogult édesanyja barátnőm volt s a gyermeket kudarcza után magamhoz szólítottam, ahol aztán csöndesen és szomorúan, de hálásan és szeretetreméltóan viselte magát, anélkül, hogy legalább külsőleg nagyon is mélyen érezte volna a szenvedett megalázást. Még

szólásra is bátorzkodott, szívhez szóló hangon beszélt közönséges, mindennapi dolgokról és közelségem — irigyeket szerzett neki. Nagyon rossz napja volt az a gyermeknek. Az udvarban mindenki, akinek nem Lajos a neve, csúfnevet kap, (a finomeszű marquise tudta, hogy az ő merő ellentéte, a derék és rettenetes pfalzi asszony, az orleansi anyahercegnek neki adta a legcsunyábbat), veszedelmes csúfnevet, mely meg tudja mérgezni az életet és Saint-Cyrben a növendékeket nagyon szigorúan tiltottam el ettől a mulatságtól. A szerény fiúnak is adtak gúnynevet, amely szájról-szájra járt és sutlogták e nevet talán rossz szándék nélkül ártatlan és viruló ajkak is, amelyek pár évvel később aligha huzódoztak volna a csinos fiutól.

— Micsoda nevet? — kérdezte Fagon kíváncsian.

— Le bel idiot... s egy pár gögös szemöldök rángatózásából kiolvastam, kinek köszönheti a gyermek a csúfnevet.

— Lauzun? — találgatta a király.

— Saint-Simon, igazította helyre a marquise. Hiszen udvarunkban ő a fül, amely hallgatózik, a kémkedő szem, mely megvigyáz mindnyájunkat — a király elkomorodott — és az ügyes kéz, mely éjszaka idején, zárt ajtók mögött valamennyiünkről szenvedélyes torzképeket vet papírra! Ez a nemes herceg, Sire, nem átalotta megbélyegezni azt az ártatlan gyermeket egy kegyetlen ígével, csak azért, mert én, akit lelkéből utál, mi rosszat sem sejtve, örömet találtam a gyermekben s pár jó szót szólottam hozzá.

Igy tüzelte és ingerelte a királyt a szelid asszony, de a hangja tisztán csengett s még össze sem ránczolta a homlokát.

— A szép tompaelméjű — ismételte Fagon

lassan. Nem rossz. De ha a herczeg, akinek nemcsak rossz tulajdonságai vannak, ismeri vala a gyermeket, a hogy megismertem én s bizony mondom, hogy elfeledni sem tudom: lelkemre, az epés Saint-Simon megbánta volna, amit tett. És ha látja vala a gyermeket halála órájában, amikor ez lázas látományaiban, királya nevével az ajakán azt hitte, hogy az ellenséges tűzbe rohan — korunknak titkos ítélőbirája — ha ugyan igazat szól a mende-monda, mert hiszen senki sem látta őt az íróasztalánál — csodálta volna a fiut és egy könyvet sírt volna utána.

— Ne többet Saint-Simonról, Fagon, kérlek, mondotta a király s szemöldökét ránczolta. Csak írja meg, amit igaznak hisz. Leselkedjem talán az íróasztalok körül? A nagy történelemnek is kezében ónja és korom s mivoltom szerint igazságosan fog megítélni. Ne többet róla. De sokat, mindent, amit tudsz, a fiatal Boufflers-ről. Derék fiu lehetett. Ül le és beszélj.

Barátságosan mutatott egy székre s hátrátámaszkodott a magáéban.

— Beszélj szépen és nyugodtan, Fagon, kérte a marquise s órája ékes mutatóira nézett, amelyek csodálatos gyorsan haladtak előre.

— Sire, engedelmesszem, de van egy alázatos kérésem. Ma jelenlétedben gonoszul bántam Père Tellier-vel; tapasztalatból tudom, ha egy nap erőt vesz rajtam a szókimondás, igen könnyen visszaesem. Mikor Madame de Sablière a jó — vagy mondjuk, hogy nem jó — Lafontainet, a mesefáját, ahogy ő nevezte, kiásta a rossz földből, ahol gyökeret vert volt és átültette megint a jó társaságba: a meseíró beleegyezett, hogy újra tisztességes emberek között éljen, de csak azzal a föltétellel, hogy minden este joga legyen három „szabadalomhoz“, már amit ő nevezett szabada-

lomnak. Ilyen és ettől különböző módon kérek én is három „szabadalmat“, ha azt kívánod, hogy elmondjam a történetet.

— Megadom! — fejezte be a király,

Közelebb hajolt egymáshoz a három fej: az orvos erőteljes koponyája, a király olimpusi fürtös feje s a nejének finom arczéle: a magas homlok, az orr és száj bájos vonala, az alig észrevehető kettős áll.

— Abban az időben, amikor életben volt még felségednek legnagyobb költője — így kezdte a házi orvos, aki a szinpadon csúfolódott a halállal, mely pedig már célba vette az ő beteg mellét, azt a remekművet. A képzelt beteg-et felséged színe előtt is eljátszották, itt Versaillesban. Én, noha egy Homérral vagy Vergillel töltött áhítatos órát, az ókori költészet hullámverését a boltozatos ég alatt többre becsülöm a szinpadra vitt jelenvalóság rikító lámpáinál s eltorzított emberarczainál, mégsem maradhattam el onnan, ahol az én foglalkozásomat gúnyolják ki, vagy ahol talán a magam, vagy a mankóm képmását — itt fölemelte bambuszbotját, amelyre még ülés közben is rátámaszkodott — mutatják meg a világnak. Nem így lett.

De még ha Moliére megörökített volna is valamelyik bohózatában, igazán nem vehettem volna rossz néven attól, aki komikai színben látta és ábrázolta a saját fájdalmas érzéseit is. Moliére utolsó darabjai! nincs azoknál külömb. Ez a szuverén vigjáték, amely természetesen nemcsak a félszogséget, hanem kegyetlen gyönyörűséggel magát a legemberibb érzést is olyan gúnyos világításba teszi, hogy ez beletorzul. Példának okáért, van-e megbocsáthatóbb dolog, mint mikor az atya tart valamit a gyermekéről, büszke ennek a tehetőségére és egy kissé vak a saját husa és a saját

vére gyöngéi iránt? Persze, nevetséges és kihívja a gúnyt. Így dicséri A képzelt beteg-ben is az együgyü Diaforius még együgyűbb fiát, Tamást, aki valóságos tökfilkó. De hiszen felséged ismeri azt a jelenetet.

— Szerezz örömet nekem azzal, hogy elmondod, szólt a király, aki családi veszteségei és nyilvános bajai óta komolyan élt s tartózkodott a vigjáték muzsájától, de akinek a nevető izmai önkénytelenül megrándultak, mikor eszébe jutott a jó czimbora, akit hajdan szívesen túrt volt maga mellett s akinek alakjaiban sokat gyönyörködött volt.

— Nem azért mondom — játszotta Fagon Diaforius orvost, akinek szerepét sajtáságos módon könyv nélkül tudta — mert az apja vagyok, de merem állítani, van okom rá, hogy elégedett legyek ezzel a fiammal itt, s mindenki, aki látja, úgy beszél róla, mint olyan ifjuról, akiben semmi hamisság nincsen. Sohasem volt valami nagyon cleven képzelőtehetsége s nincs benne az a tűz sem, amelyet némely ifjuban talál az ember. Kis korában sohasem volt ugynevezett eleven eszű, pajkos gyerek. Szelidnek, békésnek, hallgatagnak láttuk mindig. Szavát nem lehetett venni és a gyermekjátékokban soha részt nem vett. Nagy munkába került, míg megtanítottuk olvasni s kilencz éves korában még a betűket sem ismerte. Sebaj, mondtam magamban, kései fának legjobb a gyümölcse s könnyebben enged a homok, mint a márvány — és így tovább.

Ezt a lassan csepegő csufolódást mélységes gunynya fokozta a színpadon a földicsért fiunak kimondhatatlanul együgyű képe s a nézők sem tudtak ellenállni a kaczagásnak. Szemem megakadt egy megindító szépségű szőke asszonyon s kutatni kezdett egyszerű vonásainak lassan változó

kifejezésében. Eleinte örült a nehezen, de szorgalmasan tanuló gyermek jogos dicséretének, bármilyen rosszul festett is az az ifjú a szinpadon, azután szomorú csalódást mutatott az arcza, mikor észrevette, anélkül, hogy fölfogta volna igazán, hogy a költő, akinek egyszerű szavai azt sejtették, hogy komolyan veszi a dolgot, voltaképpen csak véres gúnyt űz az apai elvakultságból. Persze Molière, a nagyszerű gúnyolódó mindent oly természetesen, oly igaz módra ábrázolt, hogy lehetetlen volt pörbe szállani vele. Egy kínosan visszafojtott fájdalmas köny gördült végig a szomorú asszony gyöngéd arczán. Most már tudtam, hogy anya, akinek tehetségtelen fia van. Abból, amit láttam és megfigyeltem, matematikai pontossággal következtettem erre.

Boufflers marsall első felesége volt.

— Ha nem mondom is meg a nevét, leírásodból ráismertem az én édes, szőke barátnőmre, sóhajtotta a marquise. Valóságos csoda volt, csupa ártatlanság, szívbeli egyszerűség, rosszság, hamisság nélkül, hazugságról, álnokságról nem is tudott.

A két asszony barátsága — melynek oly megható emléke maradt a marquise szívében — igaz barátság volt és jótékony hatású mindakét félre. Maintenon asszony ugyanis a magasba törekvés súlyos esztendőiben, mialatt ez a titokban becsvágyó asszony szivós simulékonysággal, kitartó következetességgel, mindig vidáman és mindenütt szolgálatkészen királyt hódított magának, a kor legnagyobb királyát: okos szemeivel a hozzá nem hajlandó és ellenséges udvari dámák seregéből kiválasztotta azt a romlatlan, előkelő teremtest s pár jó szóval, apró szivességgel magához csatolta. A két asszony aztán kölcsönösen segítette és fődözte egymást, egyik a születésével, másik az értelmével.

— A marsallné erényes, nemes magatartású asszony volt, dicsérte a király, mialatt emlékeztében fölmerült a bájos növésű, kedves arcú, hamuszőke, fürtösfejű asszony képe.

— A marsallné ostoba volt, mondotta Fagon kurtán. — De ha én, nyomorék, szerettem valaha asszonyt — pártfogónómön kívül — (s hódolattal bókolt a marquisenak) s odaadtam volna egy asszonyért az életemet, ezért a Boufflersnéért megtettem volna.

Nemsokára azután szorosabb ismeretséget köttem vele, fájdalom, mint orvos. Mert egészsége gyöngé lábón állott s minden bája kilobbant hirtelen, mint a gyertyavilág, ha ráfujnak. Pár nappal a halála előtt magához hivatott s csodálatosan egyszerű szavakban tudtomra adta, hogy halálán van. Megérezte azt, amit az én tudományom nem vett észre. Belenyugszik a rendelésbe — mondotta — csak egy gond gyötri: fiának sorsa és jövője. Jó gyermek, de tehetségtelen, mint jómagam, panaszkolta szomorúan, de minden elfogódottság nélkül... Nekem könnyű volt az élet, csak engedelmeskednem kellett a marsallnak, aki olyan ember, hogy semmit sem bíz másra s aki a háztartási teendőkre szorított volna akkor is, ha okos asszony vagyok. Hiszen ismered őt, Fagon, szenvedhetetlen és mindent maga intéz. Hogy a társaságban szóvalan voltam, vagy, ha beszéltem is, csak a legközönségesebb dolgokra szorítottam, hogy valami tudatlanságot vagy oktalanságot ne mondjak: ez kedvére való volt a marsallnak, mert őt egy elmés, csillogó asszony csak nyugtalanította volna. Én hát simán jártam meg az életet. De a gyermekem? Julian az apja fia, neki szerepelnie kell a nagyvilágban. Rátermett-e erre? Hihetetlenül nehezen tanul, pedig iparkodik, igazán iparkodik, mert nagyon derék

gyermek. A marsall újra meg fog házasodni, okos nőt vesz feleségül, aki életrevaló fiukkal fogja megajándékozni. Nos hát, nem kívánom én azt, hogy Julianból rendkívüli ember váljék, ami lehetlenség, hanem csakis azt, hogy ne legyen része nagyon is kemény megaláztatásokban, ha el fog maradni testvérei mögött. Ez a te dolgod, Fagon — legyen gondod arra is, hogy testileg túl ne cróltessék. Ne téveszd ezt szem elől, kérlek. A marsall észre sem veszi az ilyesmit. Hiszen ismered. Háborún, országhatáron, várakon jár az ő esze... Nélkülözhetetlen embere a királynak s asztalnál is elmerül a hivatalos ügyekbe, egyszerre csak térképet hozat, ha ugyan ő maga nem szalad el érte; vagy boszankodik egyik íródiákjának délelőtt fölfedezett hanyagsága miatt, hogy a mindinkább elharapódzó kötelesség-mulasztás mellett ma már semmit sem lehet az íródiákokra bízni. Ha azután véletlenségből eltörik egy tányér vagy csésze, az ingerlékeny ember szitkokra ragadtatja magát. Rendesen némán vagy egyhangúan ül az asztalnál, összeránczolt homlokkal, anélkül, hogy ügyet vetne a gyermekre, aki csügg minden tekintén, a nélkül, hogy kérdezősködnék előmeneteléről, mert fölteszi, hogy egy Boufflers megteszi magától kötelességét. És Julian végső erejét is meg fogja feszíteni... Fagon, ne engedd, hogy kár essék benne. Légy pártfogója a fiunak. Segítsd, hogy épen kerüljön ki a serdülés korából. Bátran beleavatkozhatol a dologba. A marsall tart valamit rólad és fog hallgatni tanácsodra... Franciaország legbecsületesebb emberének mond téged.. Tehát megígéred, hogy pótolni fogod helyemet a gyermeknél... Állasz szavadnak és azonkívül...

Megfogadtam a marsallnénak és nem halt meg nehéz szívvvel.

Az ágy előtt, amelyen feküdt, megfigyeltem

a gondjaimra bizott gyermeket. Könyben ázott, melle zihált, de nem vetette magát kétségbeesetten a halottra, nem érintette meg az élettelen ajkat, hanem letérdelt az anyja mellett, megragadta kezét s megcsókolta, ahogy szokta mindig. Fájdalma mély volt, de szemérmes és tartózkodó. Én férfiassz természetűre következtettem belőle, korán gyakorolt önuralomra és nem tévedtem. Egyébiránt Julian akkoriban körülbelül tizenhárom esztendő, csinos fiú volt, anyja lelkes szemével, megnyerő vonásokkal, alacsony homlokra boruló göndör fürtökkel, hibátlan testalkotással, melynél fogva mesterial csinált minden testgyakorlatot.

Miután a marsall ifjúságának élettársát elföldelte volt s esztendővel utóbb egybekelt Grammont marsall legifjabb leányával, azzal a mélységesen okos, olajszínű, szikár teremtéssel, akit mindnyájan ismerünk, a maga jószántából velem vitatta meg, miféle iskolába küldjük Juliant; mert az atyai házban nem lehetett többé maradása a fiúnak.

Tanácskoztam a papi nevelővel, aki eladdig felügyelt a gyermekre s foglalkozott vele. Megmutatta nekem a fiú füzetét, melyek megható szorgalomról, derék kitartásról, egyuttal azonban hihetetlenül közepes elméleti tehetségről tettek tanuságot, a kombináció és dialektika teljes fogyatékaról, föltétlen szellemi szegénységről. Nem volt meg benne az, amit a szó legtágabb értelmében elmésségnek mondanak: a beszédnek lobbanó, meleg vagy gúnyos csillogása, a leleményesség fordulatosága, a képzelőerő játéka. Csakis a leg-egyszerűbb fogalom, a legszűkösebb szó állott rendelkezésére a fiúnak. Legfőlebb, ha itt-ott egyegy fordulat megvesztegetett az ártatlanságával s mosolyra indított a gyermekességével.

Sajátságos és szomorú dolog, hogy a házi-

tanító önkénytelenül Molière szavaival szólott növendékéről: Minden hamisság nélkül való gyermek, bizodalommal és hittel minden iránt, tűz és képzelőerő hián, csöndes, békés, hallgatag és — tette hozzá — tele szivbéli jótulajdonsággal.

A marsall és én azután — válogatnunk nem nagyon lehetett — nem tudtunk jobb iskolát a fiunak egy jezsuita-kollégiumnál; és miért ne lett volna ez Párisban, miután Juliant iskolatársaitól, rangosztályosaitól nem akartuk elkülöníteni. Meg kell engedni az atyáknak: nem pedánsok és lehet dicsérni kellemes tanításukat, szives bánásmódjukat. Jansenista színezetű iskolával nem tudtunk megbarátkozni: a marsall sokkal jobb alattvaló, tudja, hogy felséged nem szenvedheti ezt a szektát s nem akarta könnyelműen elvesztegetni Felséged kegyét; nekem is ugyanez volt az okom — Fagon mosolygott, — meg aztán féltettem a jansenista tanok kemény szigorától, sötét föltevéseitől a gyermeket, akire már amugy is súlyosan nehezedett tehetségtelenségének terhe. A jezsuitáknál könnyű a földi élet, könnyű a mennyországba jutás s ebben az esetben ezt alkalmasnak, vagy legalább teljesen ártalmatlannak találtam, mert tudtam, hogy annak a gyermeki szivnek alaptörvénye a becsület.

Azonfölül föltehettem joggal, hogy a marsall sohasem fogja megbántani a jámbor atyákat, tartani sem lehetett ettől, minthogy a marsall egyházi ügyekkel nem törődött s katonaember létére még némi gyönyörűséget is talált abban a szigorú fegyelemben, mely sajátja a rendnek.

De hogyan tartson lépést egy nyilvános osztálylyal az a gyermek, kivel a természet olyan mostohaul bánt? A marsall és én itt két különböző segítőre számítottunk. A marsall a gyermek kötelességtudására és becsvágyára. Ő maga köze-

pes tehetsége mellett is dicső tetteket vitt véghez a harczmezőn, de nem genialitással, hanem csakis jellembeli tulajdonságaival. Anélkül, hogy tudta, vagy akarta volna tudni, hogy Juliannak még az a közepes tehetsége sincs, melyet neki magának vasszorgalommal lehetett csak értékesíteni, abban a hiszemben volt, hogy az erős akarat előtt nincs lehetetlenség s magát a természetet is lehet kényszeríteni, amint hogy galopinjei is vádolják, hogy parádé alatt szabályellenesnek mondja, ha verejtéket lát meg valakinek a homlokán, mivelhogy ő maga sohasem izzad.

Én pedig bíztam a jezsuiták általános ember-szeretetésében, nemkülömben abban, hogy nézni fognak a marsall személyére, amihez az atyák nagyon értenek. Beszéltem közülök többekkel s megismertettem őket a gyermek jelességeivel és fogyatkozásaival. Hogy még hathatósabban kössem lelkükre a fiu sorsát, szóba hoztam a marsall előkelő állását, észrevettem azonban mindjárt, hogy erre alig hederítenek. A marsall katona és semmi egyéb, hozzá egyeneslelkű, cselszövésre nem hajlandó, a becsület úgy jár nyomában, mint az árnyéka. Az atyáknak sem félni, sem remélni valójuk nem lehetett tőle. Ilyen körülmények között szükségesnek találtam, hogy olyan ajánlást szerezzek Juliannak, amelynek több lesz a fogantatja s egy kis célzással megérttettem a jámbor atyákkal . . .

Az orvos akadozott.

— Mi az, amit eltitkolsz, Fagon? kérdezte a király.

— Visszatérek rája, dadogta Fagon zavartan és akkor, Sire, szükségem lesz bocsánatodra. Elég az hozzá, hogy az eszköz bevált. Az atyák versengtek egymással abban, hogy megkönnyítsék a gyermeknek a tanulást; a meleg atmoszférában a

fiu engedett merevségéből, sovány tehetsége nyiladozni kezdett, bátorsága izmosodott, szóval, jó helyen volt.

Azután minden a visszájára fordult alaposan.

Ugy félesztendővel azután, hogy Juliant a jezsuitákhoz beadtuk, csunya dolog történt Orleansban, ahol az atyák iskolát tartottak és jószágokat birtak, amelyeket szerettek volna bővíteni és növelni. Négy fitestvér — kurtanemesek — szintén birt ott egy jószágot, amelyen osztatlanul gazdálkodtak s mely tőzsomszédságában volt a jezsuiták földjeinek. Mindanégyen a te hadseregben szolgáltak, Sire; a fölszerelés, meg a pénzes bajtársakkal való barátkozás fölemésztette minden készpénzüket s azonfölül adósságba verték magukat. Már most úgy esett, hogy a jezsuiták rendháza összevásárolta a zálogleveleket, egyetlen hitelezőjévé lőn a négy testvérnek s a maga jószántából följánlotta nekik, hogy pótkölcsönnel kerek summára egészíti ki a tartozást, úgy hogy az egész három esztendő után lesz fizetendő, egy évi fölmondással. Azonkívül ünnepies, szóbeli ígérettel kötelezték magukat az atyák, hogy maradhat a tartozás azután is a jószágon, csak hogy a rend szabályai szerint három esztendőnél hosszabb lejáratra nem szabad kölcsönt adni.

És történt ekkor, hogy annak az orleansi rendháznak az atyáit áthelyezték váratlanul a világ másik végére, valóban, úgy tudom, hogy Japánba és azoknak, akik az ő helyükre jöttek, igen érthető módon tudomásuk sem volt elődjeik szóbeli ígéretéről. A három esztendei határidő lejárt, az új atyák fölmondták a tartozást, esztendőre a fiuk nem tudtak fizetni, így hát rájuk olvasták a törvényt.

A jámbor szerzet bele is ült a testvérek birtokába, de ez nem ment lárma nélkül. A négy

testvér bekopogtatott minden ajtón, többek között Boufflers marsallhoz is, aki úgy ismerte őket, mint jó katonákat és sokat tartott róluk. A marsall rendes szokása szerint komolyan és alaposan vizsgálta meg az ügyet. Döntő volt a dologban a testvéreknek az az állítása, hogy a jámbor atyától nemcsak szóbeli ígéreteket vettek, hanem teljes megnyugtatójukra és minden aggodalmuk eloszlatására leveleket is. Ezek az irások azonban megfoghatatlan módon eltűntek. Vannak ugyan levélformába összehajlított, feltört és üres pecsétű papírok, amelyek csodálatosan hasonlítanak a páterek leveleihez, de ezek egytől-egyig beiratlanok és üresek.

Ehhez képest egy napon, mikor beléptem a marsall dolgozószobájába, éppen azzal volt elfoglalva, hogy ide-oda forgatta azokat a négyszögű, üres papírlapokat s nézegette minden oldalról a nagyító üvegen keresztül. Azzal állottam elő, hogy bizza rám egy órára a papirokat; komolyan tekintett rám és beleegyezett.

Sire, te a tudománynak és nekem ajándékoztál egy fűvészkertet, mely becsületedre válik s építettél a zöldben egy csöndes hajlékot öregségemre. Nem messze e tanyától, az északi oldalon vegyi konyhát rendeztem be, amelyet, úgy ígérted Sire, te is meg fogsz tekinteni. Ott a kérdéses papirokat hathatós és a tudós atyák előtt talán ismeretlen kísérleteknek vettem alája. És ime, az elhalványodott írás feketén jött ismét napvilágra s elárulta a jezsuita atyák csalafintaságát.

— A marsall a terhelő papirokkal nyomban hozzád sietett, felség, — Lajos lassan végigsimította a homlokát — s ott találta Père Lachaiset, aki fölötte elcsodálkozott vidéki rendtestvéreinek ez eltévelyedésén s egyuttal értésedre adta, milyen kiáltó igazságtalanság volna, ha keveseknek vagy

egyetlen embernek gondatlansága miatt a jezsuiták egész, nagyszámú, jótékony és példás erkölcsű rendjének kellene szenvednie s hogy az az egy, a vidéki rendház volt főnöke, különben is, mint megbízható forrásból értesült, nemrégiben Japánban a pogányok között a máglyán halt meg, vértanuhalállal.

A dolog ilyen fordulásának legjobban örülhetett a négy testvér. Az adósság felét elengedték nekik az elképedt atyák, a másik felét kifizette egy nagylelkű úr.

A királynak — az a nagylelkű úr ő lehetett — egy arczizma sem rándult meg.

Père Lachaise azután nagyon hálálkodott a marsallnak, kiváltképpen azért, hogy e fárasztó ügyben magára vállalta volt az igazság kiderítését s megmentette a rendet a nem igaz úton való gazdagodás veszedelmétől. Kérte azután — mint nemes ember a nemes embert — hogy ne vonja meg jóakarátát az atyáktól s őrizze meg a titkukat, amit különben Boufflers marsallnak lelkére kötni fölösleges is.

A marsallnak hízelt a szép szó, megígérte, amit a páter kért, csodálatosképpen azonban hallani sem akart arról, hogy az áruló okmányokat kezéből kiadja, vagy megsemmisítse. Hiába kérlelte őt Père Lachaise finom fufanggal, hiába ostromolta határozott követeléssel. Nem, mintha a marsallnak csak eszeágában is lett volna, hogy a veszedelmes leveleket fölhasználja a jámbor atyák ellen, de már a többi papirjaihoz tette, amelyeknek fiókozásával és rendezésével tölti idejének harmadrészét. Ez a levéltár — ahogy ő nevezi — temetője minden írásnak, amely egyszer beléje kerül. Így hát a marsall rendszeretete és pedáns szokása miatt állandó veszedelem fenyegette az atyákat, amit ezek nem bocsátottak meg neki. A

marsallnak sejtelve sem volt erről s azt hitte, hogy az atyákkal, akiket ő kimélt — a lehető legjobb lábon áll.

Nekem nem ez volt a nézetem és szóba hoztam előtte aggodalmaimat. Sürgettem türelmetlenül, hogy haladék nélkül vegye el a fiut a jezsuitáktól, mert az elfojtott düh, a lenyelt harag, melyet a megcsalódott birásvágy s a lealázott gázság okvetetlenül érez a leleplező iránt, széjjel fog áradni az egész rendben, keresni fog áldozatot és ezt talán, sőt valószínűleg az ártatlan gyermekben fogja megtalálni. Elcsodálkozva nézett rám a marsall, hogy félrebeszélek-e, vagy mesét mondok-e neki. Kereken szólva: a marsall vagy rövid eszű, vagy pedig a dekorum kedvéért, még a gyermeke árán is állani akart az adott szónak.

— De Fagon, mondotta — ugyan már mi köze van Juliannak ahhoz a vidéki históriához? Hol van itt az igazi összefüggés? Egyébiránt, ha az atyák kissé szigorúbban fogják is, az nem árt meg neki. Ugy is meglehetősen elkényeztették. Most vegyem el tőlük a fiut? Ez nem volna nemes dolog. Mindjárt a világ nyelvére kerülne, puhatolnák talán az okokat, kikaparnák az egész mocskos pert s én szószegés színében állanék a világ előtt.

A marsall csak becsületének nimbuszát nézte, ahelyett, hogy gondolt volna gyermekére, akit talán egész életében egy beható pillantásra sem méltatott. Kedvem lett volna elverni őt mankómmal, amiért olyan férfiasan állott szavának.

És aztán megindult a dolog a maga útján, ahogy előre tudtam.

Nem föltűnő módon, nem is hirtelen, sőt nyilvánvaló igazságtalanság nélkül a jezsuita tanárok elejtették a fiut, akiben gyűlölni kezdték gyermekét annak az embernek, aki megsértette a ren-

det. Közülük nem mindnyájan, a legjobbak meg éppen semmit sem tudtak a dologról; de tudták mindnyájan, hogy Boufflers marsall megszegyénített és megkárosított bennünket és gyűlölték őt valamennyien.

A lappangó boszú finom mérge áradt széjjel a kollégiumi termék levegőjében. Nemcsak az előzékenység szűnt meg Julian iránt, de minden méltányos tekintet is. A gyermek szenvedett. Minden nap és minden órában érezte, hogy meg van alázva, nem hangos feddéssel, nem is szidással, ami nem szokása az atyáknak, hanem finoman és tárgyilagosan, egyszerűen azáltal, hogy azt a gyöngye, szőke fejét nem támogatták többé barátságosan s a megtagadott alamizsnára szoruló szellemi szegénységét magára hagyták egész pőreségében. Kétségbeeső becsvágytól tüzelve most a gyermek megtoldotta éjszakai virrasztását, megkurtította erőszakosan az alvásra szánt időt, ölte az agyvelejét, aláásta egészségét — beszélni sem szeretek róla, mert elfut a méreg.

Fagon szünetet tartott és lélekzetet vett.

Ezalatt átvette a szót a király s nyugodtan jegyezte meg:

— Kérdezem magamtól, Fagon, hogy mi igaz mindezekből? Már tudniillik ebből a hallgatag összeesküvésből tudós és értelmes emberek részéről egy gyermek ellen s ebből az évődő gyűlöletből egy egész rend részéről egy alapjában olyan ártalmatlan ember iránt, amilyen a marsall, aki különben egész lovagiasan bánt velük. Rémeiket látsz, Fagon. Pártosság szól belőled és ki tudja — örökös balitéleted mellett talán személyes gyűlölséget is táplálsz az érdemes szerzet iránt.

— Ki tudja? dadogta Fagon.

Arcza elfakult, amennyire még elsápadhatott, szemei lobogtak. A marquise aggódni kezdett

s megérintette titokban védecze karját, anélkül, hogy ez megérezte volna az óvó kezét. Maintenon asszony tudta, hogy a heves öreg ember, ha ingerlik, egészen kifordul magából és hihetetlen szavakat mond még a királynak is, aki természetesen testi állapota régi és alapos ismerőjének elnézett olyat, amit másnak egykönnyen meg nem bocsátott volna.

Fagon remegett. Összefüggéstelen szavakat hebegett s szavai úgy keveredtek össze, mint a katonák, amikor fegyverük után kapnak.

— Nem hiszed, felség, ösmerője az emberi sziveknek, nem hiszed, hogy a jezsuita atyák mindenkit, aki őket tudva, avagy nem tudva, megsértette: gyűlölnék halálosan? Nem hiszed, hogy ezek az atyák nem ismerik sem a jót, sem a rosszat, sem az igazat, sem a hamisat, hanem csak az ő társaságukat?

Fagon kaján mosolyra vonta ajkát:

— Nem akarod hinni, felség.

— Mondd meg nekem király, tudója a dolgoknak — őrvöngött Fagon, más tárgyra ugorva — minthogy már a dolgok hihetőségéről van szó, nem tudod elhinni, hogy birodalmadban a protészánsok megtérítésére erőszakot használnak?

— Ez a kérdés, válaszolta a király fölötte komolyan — mai három szabadalmad közül az első. Felelek rája. Nem, Fagon. Ebben a térítésben, elenyészően kevés esetet nem számítva, nem használunk erőszakot, mert én egyszer és mindenkorra határozottan eltiltottam és mert az én parancsaimnak engedelmeskedni szoktak. Senkinek lelkiismeretére kényszerít nem gyakorolnak. Az igazhit ez idő szerint százezreken diadalmaskodik, de saját belső, elhitető erejével.

— Père Bourdaloue szónoklatai révén! hangzott gúnyosan és metszőn Fagon hangja.

Azután elhallgatott. Szemeiből a rémület meredt ki, szemben a mérhetetlen elvakultság, a balítélet e kőfalával, az igazság e teljes megfojtásával.

Egy ideig titkos borzadással nézte a királyt és asszonyát.

— Sire, ne hidd, így folytatta, — hogy pártos vagyok s hogy protestáns elődeim vére szólt belőlem. Kiszakadtam egy tiszteletreméltó egyházból. Miért? Mert én hiszem bár az Istent, akitől nem tágitok s aki ne hagyjon el öreg napjaimban, de vallásról, hitről, ahány csak van e világon, úgy gondolkodom, mint Lucretius abban a nevezetes versében . . .

Sem a király, sem Maintenon asszony nem ismerték azt a verset, de sejtették mindketten, hogy Fagon nem értett jámbor dolgot.

— Tudod-e, Sire, hogyan halt meg atyám? suttogta Fagon. Titokban maradt, de neked elmondom. Szelid ember volt s feleségét és gyermekeit (ezek között én nyomorék voltam a hatodik, az utolsó) becsületesen és szűken tartotta el Auxerreben gyógyszerek után való keresményéből, mert Auxerreben egészséges a levegő és tömérdek a patika. A hithű lakosok, akik szerették atyámat és igen jó szívvvel voltak hozzá, vissza akarták téríteni az egyház kebelébe, de erőszak nélkül, mert te mondtad, Sire, hogy senkinek a lelkiismeretére kényszert nem gyakorolnak. Összebeszéltek hát, hogy kerülni fogják a protestáns patikát. Atyám elesett kenyerétől és mi éhezünk. Mint mindenütt, ott is a jezsuita atyák voltak a fő bajszerzők. És ekkor atyám meghasonlott önmagával. Kitért. De a szigorú protestáns hitelvek nem szakadnak ki egykönnyen az olyan agyvelőből, amelyben még a gyermekesztendők alatt vertek gyökeret és ezért a szegény ember nemsokára önönmagában

Judást látott, aki elárulta az Urat és úgy tett és úgy járt, mint amaz.

— Fagon, mondotta a király méltósággal, — te megszóltad a szegény Père Telliert, hogy izléstelenül beszélt atyjáról s te most éppen olyan kegyetlenül és leplezetlenül szólasz a magadéről. Fátyol kell az ilyen áldatlan dolgokra.

— Sire, válaszolt az orvos, — igazad van és az illendőség dolgaiban, nékem is csak úgy, mint minden franczianak, te vagy a törvény. Természetes, hogy ebben a hamis világban akárhányszor olyan hangulat szállja meg az embert, hogy még a véres, még a legfájdalmasabb dologról is leszakítjuk a ráboruló fátyolt . . .

De Sire, nagyon is korán használtam föl három szabadalmam közül az elsőt és valóban kedvem volna rögtön használni a másodikat is.

Az orvos elváltozott vonásaiból azt olvasta ki a marquise, hogy haragja elszállott s hogy az ilyen kitörés után ezen az estén visszaeséstől már nem kell tartani.

— Sire, mondotta Fagon szinte könnyelműen, — ismerted-e alattvalódat, az állatfestő Moutont? Fejedet rázod felség? Így hát használom azt a nagy szabadalmat, hogy ezt a kevéssé udvarképes, de történetemben szerepet játszó művészt bemutassam neked, nem ugyan elevenen, fején lyukas kalapjával, szájában pipacsutorával — még most is érzem a kanaszterét — ingujjban és lecsuszott harisnyákban. Külömben is már sirjában nyugszik. Te nem szereted a hollandusokat, Sire, sem bucsús képeiket, sem pedig fesztelen természetüket. Tudd meg, felség, hogy volt neked egy festőd, aki korlátlan és élethű modorában hollandusabb volt a hollandus mestereknél.

Ez a Mouton, Sire, közöttünk élt és festette legelésző teheneit, porfelhőbe takart ürü-

nyájait, anélkül, hogy csak halavány sejtelve is lett volna arról a sok nagy és fenséges dologról, amit a te korod teremtett, felség. Ismerte talán költőidet? Távozlól sem. Püspökeidet és szónokaidat? Még a nevükről sem. Moutont sohasem tartották keresztviz alá. Államférfiaid, Colbert, Lyon és a többiek? Mouton sohasem törődött velük. Hadvezéred, a madárképű Condé, Turenne, Luxembourg és a szép Gabriele unokája? Ez utóbbit mégis ösmerte, mert Anetban egy termét telefestette hihetetlenül szemtelen kompozíciójú szarvasvadászatokkal. Vendome szívelte Moutont és ez hercegi pártfogóját csupa magasztalásból marhának nevezte, ha ugyan szabad kiejteni ezt a szót felséged előtt. Ismerte Mouton a mi korunk világitó napját? Tudott a te létezésedről, felség? Hihetetlenül hangzik, de Mouton talán még azt a nevet sem ismerte, amelylyel tele van a világ; nem ismerte talán a te nevedet sem, felség, noha aranyaid nagy ritkán megfordultak az ő kezén is. Mert Mouton nem tudott olvasni, éppen úgy, mint kedvence, a másik Mouton.

Ez a másik Mouton, egy széles koponyájú, értelmes szemű uszkar, rendetlen csomóban lelógó, kóczos, fekete bozonttal a homlokán — már a faja korlátain belül — tagadhatatlanul a légtelhetségesebb volt három vendégem között; így mondom, mert Julian Boufflers, akiről elbeszélésem szól, Mouton, a festő és Mouton az uszkar, gyakran vidám órákat töltöttek együtt nálam.

Tudod, felség, hogy a jezsuita atyák szívesen adnak szabadságot, mert növendékeik az előkelő, sőt a legelőkelőbb osztályból valók s ennél fogva sűrűen hívják őket haza — természetesen nem valamennyit, vadászatra, színelőadásra, vagy egyéb mulatságra. Így hát Juliant, kit atyja, a marsall szándékosan csak ritkán hivatott haza,

magammal vittem néha fűvészkertedbe, felség, ahol Mouton, ki növények és állatok között otthonosan találta magát, hébe-korba meglátogatott engem s pár erőteljes vonással valami tudós baglyot, vagy nevetséges majmot vetett papírra és ha a szorgalom meg a jókedv nem hiányzott, egyik csöndes szobámat népesítette be bokros lovaival és ivó teheneivel. Rendelkezésre adtam volt Moutonnak az egyik padlásszobának s az egyik kertajtónak kulcsát, hadd legyen a csavargónak tanyája, ahol vásznai és vázlatkönyvei biztonságban lehessenek. Így aztán kedve szerint ki-bejárhatott nálam.

Egyszer hűvös, üdítő, záporos nyári napon, mikor természet és emberi elme csöndben, de gyorsan nyiladoz: könyves-szobámban ültem és a nyitott fóliáns meg a pápaszem fölött, a magas ablakon keresztül átrepült tekintetem a melléképület szemközt lévő padlás-szobájába, a Mouton fészkébe. Láttam ott egy szürke, hamvas gyermekfejet, mely boldog izgatottságban hajolt a vászon fölé. Mögötte bólogatott a Mouton kemény koponyája s egy szőrös kéz vezette az ifju hosszúkás, finom kezét. Semmi kétség, a szomszédban leczkét adnak a festés művészetéből. Mellettük ült Mouton, az uszkár, egy piros párnás széken, okosan és helybenhagyólag, mintha ő kegyelmességének is nagyon kedvére való volna ez a jó multság. Jelet tettem a könyvembe és átmentem.

Posztócsizmáimban a vidáman festegetők nem hallották meg lépteimet, csak Mouton, az uszkár vett észre, de nem hagyta el párnáját s üdvözlésében csakis élénk farkcsóválásra szorított. Beleereszkedtem csöndesen egy karosszékre, hogy tanuja legyek a legfurcsább párbeszédnek, amely valaha elhangzott a te fűvészkertedben, felség. Először is a szoba zugából szemügyre vettem a képet, mely az állványra volt

feszítve és szívtam a szagot, melyet a gyorsan és pazarul használt olajfestékek árasztottak széjjel. Hogy mit ábrázolt? Semmit. Esteli hangulat, csöndes folyó, amelyben néhány piros felhőcske nézegeti magát. A folyóban két tehén állott, az egyik nyelte nagyon a vizet, a másik, amelynek szája szögletéből csorgott még a víz, kényelmesen pislogott körül. Persze, Moutoné volt az oroszlánrész. De a fiu is elsajátított már némi ügyességet az ecsetkezelésben, ami csak sok, az én tudtom nélkül Moutonnal eltöltött leezkeórának lehetett az eredménye. Akár sokat, akár keveset tanult tőle a fiu, már a siker reménye, az a tudat, hogy része lehet egy geniális munkában, a fáradtság nélkül való boldog alkotásban, a teremtő kéz önkényiségében és merészségében, amelyről ő, a képzeletlen, azelőtt nem is álmodott, s amelyet csodaként bámult, mindez önérzetének annyi verecsége után valódi boldogságot fakasztott a gyermekben. Szemérmes arczai kipirultak a túztól, a belső hév röpítette a kezét, hogy gyönyörűség volt látni és én is élénk atyai örömet éreztem.

Közben megmagyarázta Mouton a fiunak a ballagó tehén széles formáit és nehézkes mozdulatait s végezte azzal a kijelentéssel, hogy a bika alakja páratlan és egyetlen. Ez a teremtés koronája. Hogy igazán szóljak, ő természetet mondott és nem teremtést, mert ez utóbbit nem ismerte, sem a nevét, sem a mivoltát, árván és katekizmus nélkül növekedvén föl.

Kevés boldogság is elég volt ahoz, hogy veleszületett vidámsága mint szökellő forrás fakadjon ki a gyermekből. Moutonnak a szarvasmarha iránt való tiszteletét komikusnak találván, ártatlanul beszélte el Julian:

— Père Amiel ma reggel azt mondta nekünk az iskolában, hogy a régi egyiptomiak istenként imádták a bikát. Én ezt furcsának találok.

— Terremtette! — adta rá a festő tűzzel, igazuk volt. Okos emberek voltak azok a marhák. Nem igaz, Mouton? Kérdem tőled, Julian, — hogy a bikafej a maga hatalmas mivoltában és fenyegető nagyságában nem istenibb-e, — hogy ezt az ostoba szót használjam — mint egy háromszög, vagy egy siket, vagy éppen egy sületlen emberi pofa. Nem igaz, Mouton? Te is érzed ezt, Julian? Amikor azt mondom, sületlen emberi pofa, az nem érinti a te Père Amieled orrát. Tisztelet, becsület neki. S Mouton, minden csúfolkodás nélkül egy szemtelen ecsetvonással az állvány fenyőfájára egy orrot rajzolt, egy szörnyeteg orrot, egy mesebeli nagyságú orrot, mely megkaczagtatott ellenállhatatlanul.

— Látnivaló, mondta aztán egész komolyan — hogy a természet nem áll meg. Mulatságára volna, néha-néha ujat is teremteni. De ettől már elkésett: elfogyott a tüze.

— Père Amiel — vélte a gyermek félénken, nem köszöni meg a természetnek az orrát, mert nevetségessé teszi őt és miatta sokat kell kiállania pajtásaimtól.

— Azok kölykök, mondta Mouton nagylelkűen, akiknek nincsen érzékük az iránt, a mi fontos. De mellesleg szólva, Julian, hogy van az, hogy a minap, amikor meglátogattalak az iskolában, hogy átadjam neked a mintákat; csupa béka között ültél? Tizenhárom-tizennégy esztendő kóficzok között? Illik-e ez hozzád, hiszen már bajuszod is pelyhedzik s már imádottad is van.

Ez a hirtelen támadás, két ellentétes érzés kifejezését csalta az ifju arczára: boldog, de erős szégyent, és nagy siralmat, amely kiszorította a másikat. Julian fölsóhajtott.

— Elmaradtam, susogta önkénytelen kétértelműséggel.

— Ostobaság, szidta Mouton. — Elmaradtál és ugyan miben? Hát nem vagy-e korodra jól megtermett és karcsú növésű, szép ember? Ha nem fog rajtad a tudomány, ez csak azt bizonyítja, hogy józan eszű ember vagy. Lelkemre mondom, hogy én bizony szakállas vagy pelyhes koromban nem tűrtem volna, hogy odaültesse nek a tacsókók közé, hanem kereket oldottam volna azonnal.

— De Mouton, mondotta a fiu, atyám, a marsall, kivánta tőlem, hogy maradjak még egy évig a kicsinyek között. Kért, hogy tegyem meg neki ezt a szívességet.

Mikor ezt mondta, arcán az engedelmességnek és tisztelettudó szeretetnek kifejezése tükröződött, mely megkapott engem, noha egyuttal boszankodtam is a marsall miatt, aki így visszaél a gyermeki tisztelettel, s elkedvetlenített az is, hogy Julian, aki velem és mindenki mással szemben is konokul hallgatott, egy Moutont ajándékozott meg bizalmával s egy félig-embernek megnyitotta a szívét. Pedig nem volt igazam. Hiszen mi felnőtt emberek legmélyebb bánatunkat akárhányszor egy hű állatnak mondjuk el, amely térdünkre teszi a lábát s nem okos ösztön-e a természet mostoha gyermekeitől, hogy társaságukat nem a velük egyivásuak között keresik, hanem alatt, ahol, úgy érzik, hogy sajnálják és kimélik őket?

— Tudod mit, folytatta Mouton, szünet után s a másik Mouton fülét hegyezte — már most sem fested rosszul a barmokat és nap-nap után haladsz. Elviszlek magammal délre, te léssz a segédem, kaptam egy megrendelést a Grignon kastélyba. Az izé... hogy is hívják, az a kövér, jókedvű nőszemély... igaz: a Sévignéné a vejéhez küld, aki kormányzó azon a környéken. Él-jösz velem, táplálkozol bőségesen olajbogyóval, szabad, korlátlan madár vagy, aki repked és csi-

peget, ahol kedve tartja, soha többé sem írott, sem pedig nyomtatott betűre rá sem nézesz s faképnél hagyod a marsallt a méltóságával. A te hideg, kékszemű, előkelő imádottad szintén itthon marad. Azt hiszed, kópé, nem láttam csak tegnapelőtt, mikor a vén kuruzsló Versaillesben volt, hogy a vén javasasszonyyal és a nagy, kék bábuval a majmok előtt álldogáltál? Majd akad helyette egy barna, napégette portéka.

Ez az utolsó szó, amely valamivel cinikusabb hangzott, fölháborított, noha a gyermekben, amint én ismertem őt, nem tehetett kárt. Hevesen fészkelődni kezdtem, mire Julian fölkel, hogy tisztelettudó modorában üdvözölgjön, mialatt Mouton, anélkül, hogy egy csepp zavarodottságot árult is volna el, beérte azzal, hogy a szakállába mormogta: Ez! — Mouton mélységesen hálátalan volt.

Mialatt Mouton festegetett tovább vidáman, magammal vittem a fiut a kertbe s megkérdeztem tőle, igaz-e valóban, hogy a cinikus festő fölkereste őt az intézetben, ami nekem igen érthető okokból kellemetlen volt. Julian igennel válaszolt. Megerőltetésébe került, mondotta őszintén, hogy pajtásai előtt, az udvarban, kezét szorítson Moutonnal, akinek lyukas kabátjaujjából kikandikált a meztelen könyöke, a cipője orrán meg a lábujjai tolakodtak elő. De megtettem mégis — így folytatta — s még az utczára is kikisértem, mert tanít engem és vidám órákat köszönhetek neki és szeretem is őt szívből, a tisztátalansága nélkül.

Igy beszélt a fiu, anélkül, hogy tovább is gondolt volna a dologgal és eszembe hozta azt a jelenetet, amelyet nem sokkal azelőtt figyeltem meg az intézetnek felső, a tanulók játszóterére néző árkádos folyosójáról, mikor egy beteg növénydékhez hívtak volt s amelytől akkor alig tudtam

megválni. Lenn vívóórát tartottak és a vívómester, egy vén, sebhelyes sergeant, aki hosszú esztendő-kön keresztül szolgált volt a marsall seregében, vezérének fiát, aki még iskolapadon ült a gyermekek között, szinte szolgai tisztelettel vette körül, mintha parancsot várna, ahelyett, hogy ő parancsolna.

Julian kitünően vívott, azt mondanám szinte, hogy nemesen vívott. A fiu az emlézés hosszú órai alatt gépiesen a csuklóját szokta forgatni, miáltal ez szokatlanul mozgékonyvá vált. Hozzá éles szeme és biztos rohama volt. Így tehát — mint említettem — elsőrendű vívó vált belőle, aminthogy jól és rátermetten lovagolt. Mi sem lett volna természetesebb, mint hogy a mindenütt megalázott fiu éreztesse az egyetlen fölényét társaival, hogy tekintélyre tegyen szert közöttük. De nem, ezt nem tartotta magához méltónak. Mikor karddal a kezében szemben állott a felével, akár ügyes volt az, akár ügyetlen, ő egyforma udvariassággal bánt mindenkivel, soha heves vitába nem elegyedett és sohasem nevette ki azokat, akiknek hogy bátorítsa és buzdítsa őket, nagylelkűen engedte, hogy megszúrják. És így a vívóporondon, finoman és föl-tűnés nélkül helyreállította azt az egyenlőséget, amelyet az iskolateremben fájdalmasan kellett nélkülöznie és tanulótársai között nem is volt meg az a tekintélye, amelyet a kar erejével lehet szerezni, hanem megfejthetetlen jósága valami tartózkodással vegyes tiszteletet ébresztett bennük, amely természetesen a szellemi szegénysége iránt való — az ifju szivekben ritkán található — őszinte részvétben engedett föl. A sors mostohasága, mely annyi lelket elkésérít, nevelte és nemesítette az övét.

Kertedben bolyongva Juliánnal, Sire, eljuttunk a kétreczekhez, ahol vasrácsozat mögött

örzik vadállataidat. Éppen egy farkast szállásoltak el, mely tüzes szemekkel, ferde, heves járásban mérte végig börtönét. Megmutattam a fiunak, aki egy futólagos pillantás után irtózva fordult el a nyughatatlan vadállattól. A lapos koponya, az álnok szemek, a visszataszító száj s az alattomosan viczorított fogak igazán megijeszthették az embert.

Mindamellettt különösnek találtam a félelmet attól a fiutól, aki már résztvett vadászatokon.

— Ej, Julian, mi van veled, mondtam mosolyogva, mire zavarodottan válaszolta:

— Ez az állat emlékeztet valakire, — de abbanhagyta nyomban, mert nem messze tőlünk két előkelő hölgyet pillantottunk meg, akik lekötötték figyelmünket: egy szökdécselő öreg asszony és egy ifju leány. Mimeure grófné volt az öreg hölgy — emlékszel még rája, Sire, noha már évtizedek óta kerüli az udvart, nem figyelmetlenségből, mert határtalanul tisztel, hanem azért, hogy — amint ő mondja — nem akarja sérteni a szép-érzékedet. Rút és elmés, bottal jár, mint én, eredeti és derék teremtés és látása öröömre volt.

— Jó napot, Fagon, kiáltotta felém. — Vizsgálom a füveidet s kérni akarok tőled egy pár rebarbara-bokrot a neuillyi kertembe, hiszen tudod, én is szoktam gyógyítani, és karon fogott. Üdvözöljétek egymást, fiatalok. Teszik magukat, mintha most találkoznának először.

Elcsodálkozásomra és öröömre, Julian, a magábavonult, félénk fiu, minden nagyobb zavarodottság nélkül üdvözölte a leánykát, aki ujjai hegyét nyújtotta neki. Mirabelle Miramion, így mutatta be a grófné. Szép név, ugy-e, Fagon? Szemügyre vettem a szép gyermeket s eszembe jutott rögtön az a „kékszemű ideál“, akivel Mouton boszantotta a fiut.

Valóban, nagy, kék, könyörgő szemei voltak, hideg, áttetsző színe s nem egészen kifejlődött termete, mely még csak gyöngéd leánylélekről tanuskodott.

Gyermekes, harangtisztaságú hangján, mely szívhez szólott, így kezdett beszélni, miután a grófné bemutatott, mint a király háziorvosát:

— Feje az orvosoknak és a természet-búvároknek, meghajlok ön előtt e világhírű kertben, melyet népdús és csodálatraméltó székvárosában alapított az ön számára a legkegyesebb és leghatalmasabb uralkodó, kitől századunk nevét nyerte.

Ettől a körülményes, hervadt retorikától, mely arról a kis, tavaszüdeségű ajakról ömlött, annyira elképedtem, hogy átengedtem a szót a grófnénak, aki jóságos boszusággal kezdte feddeni.

— Hagyd abba már, Bellácska. Fagon elengedi a többit. Hányszor mondtam már gyermek, az alatt a három hét alatt, mióta nálam vagy, hogy barátok között — mert Fagon az és nem gúnyolódó — hagyj fel azokkal az átkozott, feszes vidéki szólásmódokkal. Így nem beszél az ember. Ez itt nem feje az orvosoknak, hanem egyszerűen Fagon úr. A botanikus kert pedig egész röviden a botanikus kert, vagy a fűvészkert, vagy a királyi kert. Páris csak Páris és nem székváros és a király beéri azzal, hogy király. Jegyezd meg ezt.

A leányka ajka fájdalmasan nyílt meg s a viruló arczon egy könyecsepp pergett végig.

Nagy meglepetésemre ekkor Julian izgatottan fordult az öregasszony ellen.

— Bocsánat, grófné, mondotta merészen és hevesen. A retorika szükséges, nélkülözhetetlen dolog és megtanulni nehéz. Csodálnom kell a kisasszonyt, hogy oly ékesen tud beszélni és ha Père Amiel hallana —

— Père Amiel! a grófné vad kaczagásba

tört ki, hogy megfájdult bele az oldala. Micsoda orra van Père Amielnek! De micsoda orra! Valóságos világorr! Képzeld el magadnak Fagon egy orrot, mely megszégyeníti a Genest abbéét! Hogy mi dolgom volt az intézetben? Az unokaöcsémért voltam — tudod, Fagon, hogy két megboldogult testvéremnek gyermekei vannak a nyakamon — unokaöcsémért voltam, a Guntramért — oh a szegény, szegény fiu — s minthogy Père Tellier, az iskolai előljáró nem volt az intézetben, addig is, amíg megjő, bevezettek Père Amiel osztályába a retorikai órára. Oh Isten! Oh Isten! (A grófné hasát tartotta nevéttében.) Milyen kínnal fojtottam magamba a nevetést! Először a római hölgy, aki megöli magát! A páter a vonalzót dőfte a kebelébe. Azután édesdeden félrehúzta a száját és ezt susogta: Oh keresztapám, nem fáj! De mi volt ez a haldokló Kleopatrához képest! A páter bal mellére tette a vonalzót — ez volt a vipera — és bájos szemei megtörtek. Oh, hogy nem láttad ezt, Fagon... Hi! rikoltotta hirtelen, hogy csontomig hatolt, hiszen ez is Père Tellier s rámutatott a farkasra, amelytől mintegy husz lépésre lehettünk. Valóban, Père Tellier, a maga teljes mivoltában. Menjünk a csunya állataidtól, az illatos növényeid közé, Fagon. Karodat, Julian.

— Megengedi grófné, — kérdezte ez — miért mondta ön Guntramról, hogy szegény fiu, hiszen ő most mehet a liliomok után s talán már része volt abban a szerencsében, hogy vihette a király zászlaját.

— Ah, ah! nyögte a grófné, hirtelen elváltozott arczczal s a kaczagás könyei helyett most a szomorúság könyeit hullatta, hogy miért neveztem Guntramot szegény fiunak? Mert ő már egyáltalában nincsen, Julian. Elfujták. Csak azért jöttem ide a kertbe, mert itt sejtettelek, hogy megmond-

jam neked, hogy Guntram elesett, képzeld csak, egy nappal azután, hogy megérkezett a seregéhez. Mindjárt szolgálatba tették s vezetett egy patrouillet, olyan vakmerően és oly hiábavaló módon, hogy egy darab ágyugolyó széjjelszakította, csakugy, mint a boldogult Turenne marsallt.

— Gondold el, Fagon: a fiu még nem is volt egészen tizenhat esztendő, de kikivánczozott az intézetből, ahol gyorsan haladt és szerencsével tanult, mert éjjel-nappal csak a muskéta járt az eszében. Aztán meg rövidlátó volt, Fagon, oly rövidlátó, hogy fogalmad sem lehet róla. Husz lépésre már csak ködöt látott. Persze, hogy én is, meg egy pár okos embere mindenáron le akartuk beszélni harczias terveiről, de semmit sem használt a szó, mert hallatlanul csökönyös volt a gyerek. Anyai aggodással szidtam a fiut, aki egy szép napon eltűnt és elszökött a te atyádhoz, Julian, aki éppen kocsira ült, hogy átvegye németalföldi parancsnokságát.

Ez, amint meg is irta nekem, megkérdezte a fiutól, hogy apai hatalom alatt van-e s amikor Guntram tagadólag válaszolt, a marsall adott neki lovat és a kíséretébe fogadta. Most odaát rothad a vakmerő kölyök — és észak felé mutatott — egy belga falucskában. De öt lánytestvérének sovány öröksége legalább egy kicsit meggyarapodott.

Leolvastam Julian arczáról, hogy mély és visszás hatással van reá játszótársának halála. Amazt a marsall elvitte magával a háborúba, a saját gyermekét pedig ott engedte tespedni az iskola padján. De a fiu oly vakon hitt az atyja igazságosságában, ha nem tudta is fölfogni, hogy fiatal homlokáról gyorsan elszállott a ború és nyilvánvaló örömmel engedett helyet.

— Te nevetsz, Julian, kiáltotta az öreg grófné iszonyodva.

— Én azt hiszem, mondta ez meggondolkozva, mintha minden egyes szó gyönyörűségére volna — hogy bármilyen körülmények között is boldogság meghalni a királyért.

Ez a lovagias, de nem éppen életkedvre valló mondás, s az a természetellenül szerencsés hang, ahogy a gyermek szólott, elkésértette a jó grófnét. Egy félig elfojtott sóhajtása tanuskodott arról, hogy megértette a fiu szenvedését és nehéz életküzdelmét.

— Kisérd Mirabellet, Julian, mondotta — s menjetek előre, amoda a pálmák felé, ne nagyon közel, mert beszélni valóm van Fagonnal s ne nagyon messzire, hogy vigyázhassak reátok.

— Milyen könnyedén lépkednek — suttozta az öreg asszony a hátuk mögött. Ádám és Éva. Ne ne vess, Fagon! Azért, hogy a leánynak hajporos a feje és abroncsos a szoknyája, mégis csak a paradicsomban járnak és ártatlanok is, mert rajtuk még az ifjuság hamva s tudnak szeretni tisztán, a kor fulánkja nélkül. Még az sem bánt engem, amin külömben meg szoktam ütődni. hogy a leány pár esztendővel idősebb és pár hüvelykkel magasabb — a grófné túlzott — mint a fiu. No, ha ezek sem illenek össze!

Nevetséges ezzel a leánynyal, Fagon s látam, hogy elképedtél, mikor ez a szép gyermek olyan izléstelen formában szólított meg. Pedig a mesterséges pup alatt szépnövésű test rejtőzik. Hugom, a vicomtesse, Isten nyugtassa, afféle cikornyás teremtés volt, précieuse, aki félszázaddal elkésve jött a világra s Dijonban, ahol férje a parlament elnöke volt, ő maga pedig költői ligetet tartott, a megboldogult Scudéry kisasszony körülményes stílusában és szólásmódjaiban nevelte fő a leányt. Sikerült is neki a szegény, szófogadó gyermeknek az izlését megrontani alaposan.

Fogadni mernék, hogy most a maga igazi módjára cseveg a fiuval, mert egyszerű a lelke és tiszta a szive. A levegő, amelyet kilehel, tisztább, mint az, amelyet beszív. De ha holnap megint társaságba viszem s véletlenül egy nagy marha, teszem egy érsek vagy herczeg mellé kerül, halálos féltében attól, hogy együgyűnek vagy semminek fogják nézni, csupa aggodalomból természetes mivoltát teleaggatja egy összefoltozott frázis rongyaival. Így aztán a szegény kis leány, közöttünk, akik világosan és czikornya nélkül beszélünk, éppen azzá válik, amitől annyira fél: nevetséges alakká. Igazán szörnyűség s lesz bajom vele, míg helyreigazíthatom a gyermeket. És ez az ostoba ficzkó, ez a Julian, még bátorítja, hogy csak beszéljen, mint eddig szokta.

— Uff! lihegte a grófné, akit kifárasztott a mankónjárás s nagynehezen leült a kőpadra, a mirtus és babér közé, ahol a te mellszobrod áll, felség.

— Hogy a fiuról is szóljak, Fagon, kezdte újra a grófné, — őt haladék nélkül ki kell szabadítanod az iskolából. Fölháborító volt, mondom neked, fölháborító ott látni őt a gyerekek között. A marsall oly szörnyen pedáns, hogy ott engedné penészedni a jezsuitáknál! Csak azért, hogy elvégezze az osztályokat! A jezsuitáknál, Fagon! Kitapogattam én Père Amielt. Bókoltam neki a mimikájáért. Hiu számár, de van szive. Sajnálkozott a fiun és igen óvatosan, de elég érthetően sejtette velem, hogy a fiu rossz helyen van az atyáknál. Ezek a legjobb emberek a világon, de egy kicsit érzékenyek s ingerelni őket nem szabad. A marsall a lábukra hágott, de az uj előljáró nem enged tréfálni a rend becsületével és ezért az apa bűnét érezteti a gyermekkel. Azután megijedt a tulajdon őszinteségétől, körülnézett s ujját a szájára tette.

Magammal vittem a fiukat: Guntramot, a mi Julianunkat, akinek valami titka volt vele és még egy harmadik pajtásukat, Viktor Argensont, ezt már a magam mulatságára, mert tele van pajkos-sággal és jókedvvel.

Azon az estén nagyon is sokat bolondozott. Ő és Guntram vérig gyötörték Mirabellet, akit már délben én is kiszídtam egy rőfnyi hosszúságú mondata miatt.

— Szépen mondta ezt, Mirabolante kisaszszony, csúfolódtak vele, de még mindig nem elég szépen! No még egy hanggal följebb, — és így tovább.

Julian védelembe vette a leánykát, legjobb képessége szerint, de csak növelte a kaczagást. A meggyötört leány hirtelen patakzó könyekbe tört ki, mire én a nagyterembe hajtottam a kölyköket és ott lapdázni kezdtem velük. Kis idő múlva aztán Julian és Mirabelle után néztem és rájuk találtam a kertben, egy csöndes padon. Amor és Psyche. Nem is pirultak el túlságosan, amikor megleptem őket.

Jegyezd meg Fagon: Julian most az én fogadott fiam és ha meg nem szabadítod az atyáktól és nem gondoskodik arról, hogy tűrhető élete legyen: hitemre mondom, hogy ezen a mankómon Versaillesba döcögök és a ránczaim daczára is ez elé viszem a dolgot. — És babérkoszorús mellszobrodra mutatott, felség.

Az öreg asszony még száz egyéb dologról csevegett, mialatt én eltökéltem magamban, hogy mihelyt bucsút vesz tőlem: beszélni fogok a fiuval alaposan.

Julian és a leányka előkerültek ismét, csöndes boldogságtól sugározva. Jelentették, hogy a grófné kocsija előállott s Julian a küszöbig kísérte a hölgyeket, míg én fölkerestem kedvencz pado-

mat a narancsfák mellett. Gyönyörrel szívtam a finom illatot. Mouton elballagott előttem, köszö-
nés nélkül, bántó kanaszterét füstölve, két kezét
zsebeibe mélyesztve. Estéit a kerten kívül, egy
kurtakorcsmában szokta befejezni. Mouton, az
uszkár ellenben élénk farkcsóválással ajánlotta
magát. Bizonyos vagyok benne, az okos allat ki-
találta, hogy szerettem volna megmenteni gazdáját
a végpusztulástól, mert Mouton, az ember, pálin-
kás volt, amit vagy elfeledtem, vagy rösteltem
megmondani felségednek.

A fiu visszajött, ellágyulva, boldogan.

— Hadd lássam már, miket festesz és raj-
zolsz, mondtam én, — bizonyosan a Mouton
kamrájában van az összes holmi. — Szót fogadott
s hozott egész csomóval. Megnéztem minden egyes
lapot. Különös látvány volt; keveréke két egyen-
lőtlen kéznek: Mouton szentelen vázlatait a gyer-
mek keze szerényen másolja és — önkénytelenül
megnemesíti. Sokáig tartottam kezemben egy kék
papirlapot, melyen a fiu Moutonnak nagyító üve-
gen keresztül rajzolt méheit a legkülömbözőbb
helyzetekben hihetetlen gonddal reprodukálta.
Nyilvánvaló volt, hogy a fiu megszerette az apró
állatocskát. Ha valaki akkor azt mondta volna,
hogy egy ilyen lerajzolt méhecske lesz a fiu halála!

A kartonboríték fenekén egy formátlan pa-
pirlap volt, amelyre Mouton mázolt valamit, ami
lekötötte kíváncsiságomat. — Ez nem tőlem való,
mondotta Julian — úgy keveredett a többi közé.
Szemügyre vettem a rajzot, mely furcsa paródiáját
mutatta Ovidius egy jelenetének, annak, amelyben
a maenadok üzik Pentheust és Bacchus, a ke-
gyetlen Isten, a menekülő megrontására meredek
hegyet növeszt előtte. Valószínű, hogy a fiu, aki
néha a festő kamarájában tanulta a leczkéjét,
Ovidius versein kínlódott egyszer s a fáradságosan

fordított szövegből merítette Mouton a tárgyat. Egy ifju, tetőtől-talpig a Julian alakja, amelyet Mouton művész-szeme jobban ismerhetett, mint maga a fiu, egy karcsú, rohanó ifju volt a rajzon, aki halálos félelemmel néz vissza üldöző rémeire. Nem bacchansnők ezek, hanem női alakok, megtestesült rémei a képzelődésnek, gyötrő gondolatok, aggodalmak — s e szörnyalakok közül az egyik hosszú jezsuitakalapot hordott beretvált fején, kezében meg fóliánst tartott s aztán az a kopár és megmászhatatlan sziklafal, mely sötét végzetként meredezett ottan s mintha minden tekintetre megnőtt volna.

Ránéztem a fiura. Ez minden kellemetlen érzés nélkül nézte a lapot és sejtelve sem volt arról, hogy mit jelenthet. Mouton sem lehetett nagyon tisztában azzal, hogy geniális tompaságában micsoda kegyetlen jóslást vetett a papirra. Hogy elrejtsem, önkénytelenül a többi rajz közé csúsztattam, mielőtt valamennyit visszatettem volna a mappába.

— Julian, kezdtem nyájasan, panaszom van rád, hogy Moutont előbbre tetted nálamnál, hogy beavattad titkaidba, míg velem szemben jóakaratom daczára megfoghatatlan hallgatásba zárkóztál. Talán azért nem mered közölni velem bajodat, mert attól félsz, hogy én azt helyesen tudom megítélni, az igazi mértékére tudom leszállítani s neked jobban esik az, ha reménytelen évődésben emésztheted magad. Ez nem vall bátorságra.

Julian fájdalmasan húzta össze szempilláit. De még ott játszott arczán az imént élvezett üdvösségnek egy sugara.

— Fagon úr, mondotta félig mosolyogva, én az én bánatomat voltaképpen csak Moutonnak, az uszkárnak beszéltem el.

Meglepett ez az illemes válasz, amelyet nem

is vártam tőle. Elcsodálkozott arczom tévedésbe ejtette a fiut. Azt hitte, hogy ostobán szólott. Kérdezzen, Fagon úr, elmondom önnek az igazat.

— Terhedre van az élet?

— Igen, Fagon úr.

— Korlátolt elméjűnek tartanak és az is vagy, de talán másképpen, mint az emberek gondolják. — Kimondtam a kemény szót.

A fiu kezeibe rejtette szőke fejét s néma könyvekbe tört ki, amelyeket csak akkor vettem észre, mikor lefolytak az ujjai között.

Meg volt törve a varázs.

— Elbeszélem önnek az én bajomat, Fagon úr, zokogta s fölemelte fejét.

— Tedd ezt, gyermekem és légy bizonyos afelől, hogy most, miután barátok vagyunk, védelmezni foglak, mint önönmagamat. Ezentúl senkisésem fog megakadni rajtad, sem te magad, sem más valaki. Örülni fogsz megint a levegőnek és a napnak s félelem nélkül láthatsz napi munkádhoz.

Hitt bennem a fiu és szemeiben fölgyuladt a remény és a bizodalom. Azután kezdte beszélni szenvedését, félig-meddig úgy, mintha már elmúlt dolgokról szólana:

— Volt egy rossz napom és a többit sem mondhatom sokkal jobbnak. Egy őszi napon történt, hogy Guntrammal a nagybátyjához, a parancsnokhoz utaztunk Compiègnebe. Gyakorolni akartuk magunkat a lövésben, ami uj szórakozás volt nekünk és egyuttal próbája szemünknek.

Könnyü kétfogatú hintón kocsiztunk ki s Guntram folyton a jövőjéről beszélt. Katonai pályáról álmódzott. Egyébhez, azt mondta, nincsen kedve. A parancsnok udvariasan fogadott bennünket, de Guntram nem nyugodott addig, mig a célzóasztal előtt nem állottunk. Egyetlen lövése sem

talált. Mert olyan rövidlátó, hogy nincs párja. Ajkába harapott és borzasztóan izgatott lett. Emiatt a keze is elvesztette a nyugodtságát, míg én mindig feketébe találtam, mert láttam és célloztam. A parancsnokot elhívták és Guntram borért küldte a szolgát. Kiürített néhány poharat s a keze reszketni kezdett. Kidülledő szemekkel és eltorzult arczczal vetette pisztolyát a gyepre, aztán újra fölvette, megtöltötte, megtöltötte az enyémet is s aztán magával vont a park sűrűjébe. Egy tisztáson fölemelte az egyiket s nyujtotta nekem a másikat. Véget vetek a dolognak! kiáltotta kétségbeesve. Vak vagyok, nem vagyok háborúba való és ha nem vagyok odavaló, élni sem akarok! Te velem jössz! Te sem vagy az életbe való, noha irigylésreméltóan tudsz löni, mert tőkfej vagy, világ csúfja! — És Isten? kérdeztem én. — Gyönyörű Isten, csúfokodott égfelé emelve öklét — aki harczy kedvet és vakságot adott nekem, neked pedig testet szellem nélkül. Birkóztunk, én kicsavartam kezéből a fegyvert és ő a cserjébe vágódott.

Attól a naptól fogva szerencsétlen voltam, mert Guntram kimondotta azt, amit tudtam, de amit önmagam előtt is lelepleztem, ahogy csak lehetett. Mindig hallottam, hogy suttojják a hátam mögött azt a szót, hogy buta, az utczan, úgy mint az iskolában s a hallásom élesedett, hogy mennél jobban halljam ezt a kegyetlen szót. Lehetséges, hogy az iskolatársaim is, akikre máskülömben nincsen panaszom, maguk között rövidség okáért csak tőkfikónak neveznek. Még az a ránczos pofájú zsemlesasszony, a Lisette, aki az intézet előtt kínálgatja a portékáját, még az is meg akar csalni, sokszor nagyon otrombán és azt hiszi, hogy szabad neki, mert mindenkitől azt hallja, hogy buta vagyok. Pedig az intézet falán ott függ az Üdvözítő képe, aki azért jött a földre, hogy igaz-

ságot hirdessen mindennek és könyörületet a gyöngék iránt.

Elhallgatott és mintha elgondolkozott volna.

Azután folytatta:

— Nem akarok jobbnak látszani, Fagon úr, mint amilyen vagyok. Vannak nekem is gonosz óráim. Semmi játékban nem osztanám el igazságtalanul az árnyéket s a napot és hogy lehet az, hogy Isten e földi versenyjátékban ólomsúlyokat aggat az egyikre s aztán azt mondja neki: Ott a cél, fuss a többivel! Oh Fagon úr, lefekvéskor, gyakran kértem a jó Istent hévvel, hogy amit éppen nagy fáradsággal megtanultam, növeszsze és izmosítsa meg fejemben az álom alatt, ami másoknál mindig így szokott lenni. Fölébredtem és akkorra elfeledtem mindent és a napvilág megijesztett.

Talán — suttogta félénken — igazságtalan vagyok a jó Isten iránt. Amilyen jó, talán segítene is rajtam, de ő sem teheti mindig. Nem lehetséges ez, Fagon úr? Ha aztán már nagyon is keserű volt az élet, meglátogatott álmomban az édes anyám és így szólt hozzám:

— Kitartás Julian! Még jóra fordul minden.

E hihetetlen naivságok és gyerekes ellenmondások mosolyra készítették, amelybe azonban beletorzulhatott az arcom. A gyermek megijedt magától és tőlem. Azután, mintha már nagyon is bőven beszélt volna, sebesen, nem minden keserűség hián, (mert beszéd közben megint szárnyát szegte benne a lélek) így szólt hozzám: Most már tudja mindenki, hogy buta vagyok, még a király is, akitől pedig titkolni szerettem volna — Julian nyilván arra a Marlyra célzott — az atyámat kivéve, aki nem akarja hinni.

— Fiam, mondtam én s kezemet karcsú vállára fektettem, — én nem bölcselkedem veled.

De hogyha van hited bennem, keresztülviszlek a hullámokon. Ugy, amint vagy, a révbe juttatlak. Igaz ugyan, hogy szép neved daczára sem fogsz hadat vezetni, sem vizen, sem pedig szárazon, de legalább csatát sem fogsz veszíteni könnyelműen, királyod és hazád kárára. Neved nem fog a történet lapjain ragyogni, mint atyádé, de ott leszen az igazak könyvében, mert tudod az ígét, hogy a lelki szegényeké a menyek országa.

Figyelj reám! Mindenekelőtt a táborba mégy és harczolsz seregünkben a királyért és a súlyosan fenyegetett Francziaországért. A golyózáporban meg fogod tudni, szabad-e élned. Hogy odajuthass, az az én gondom. Vagy ott maradsz, vagy visszajössz szivedben önbizalommal. E nélkül nem férfi az ember. Senkinek sem lesz bátorsága a szemed közé nevetni. És akkor egyszerű szolgája léssz a királynak s megteszed kötelességedet pontosan, ahogy telik tőled. Becsületes vagy, hű vagy, ilyen emberre szüksége van a felségnek. Azok között, akik körülötte vannak, nincsenek fölös számban a becsületesek. Istállóban, vadászaton, őrségen majd csak akad számodra olyan szolgálat, amihez értesz. Saját érdemed helyett születésed előbbre tesz másoknál: tanítson ez alázatosságra. A felség, ha tanácsosai között már belefáradt a munkába, kedvét találja abban, hogy fesztelenül szóljon egy hallgatag és föltétlenül megbízható emberével. Te sokkal egyszerűbb vagy, hogysen cselszövényekbe keverd magadat, de legalább semmiféle cselszövény nem fog tönkretenni. Hátad mögött csúfolni, gúnyolni fog a világ, mert ez a kenyere, de te nem fogsz hátratekinteni. Jó és igazságos léssz szolgálidhoz s nem engedsz elmúlni egyetlen napot sem jótétemény nélkül. Egyebekben pedig: tanulj lemondani.

A fiu hívő szemekkel nézett reám.

— Evangéliumi szavak ezek, — mondotta.

— Hát nem mond-e le mindenki, tréfálóztam — még pártfogónőd, Maintenon asszony, még maga a király is egy ékszerről vagy egy tartományról? S nekem, Fagonnak, nem lemondás, talán még keserűbb lemondás volt-e részem, már a magam módja szerint? Árván, szegényen, nyomorék testtel, amely éppen a te korodban napról-napra jobban görbült és ferdült, nem választottam-e egy szigorú muzsát, a tudományt? Azt hiszed, nekem nem volt szívem, nem voltak érzéseim? Szeretet után vágyott az én szívem is, Julian! — és lemondtam örökre a lét legnagyobb gyönyörűségéről, a szerelemről, amelyet a te karcsú, szép növésű fiatalságodnak, üres fejet takaró szőke fürteidnek csak úgy odakínálnak.

Fagon azt, ami fiatalságában sok kínjába kerülhetett, most komikus pátoszszal adta elő, ami mulattatta a királyt és hizelgett a marquisenak.

Elkisértem Juliant a küszöbig és Mirabelle-lel kezdtem boszantani.

— Gyorsan csináltátok, mondtam neki.

— Már így fordult, felelte elfogulatlanul. Kínozták a tanulással, sirt és bizalmat ébresztett bennem. Aztán meg hasonlít anyámhoz.

Valamely fiatalkoromban hallott, divatja mult operának egy áriáját dudolva — az egyetlen, amit tudok — visszatértem padomhoz, a narancsfák elé. A táborba kell mennie, minél hamarább, mondtam magamban. Már szinte azon törtem a fejem, hogy fölnyergeltetem egyik lovamat és elhajtom a fiut a sereghez, a határra; de ez a fegyelem ellen való merészség nem illett volna a gyermekhez. Külömben is tudtuk, hogy a marsall egyelőre csak a határokat biztosította s a flandriai várakat erősítette meg, hogy még a döntő csata előtt visszatérjen Versaillesbe, a felség végleges parancsait kérni. Erre az alkalomra lestem.

Mikor az asztalon levő mappát még egyszer fölnyitottam, hogy összeigazítsam a lapokat, Pentheus és az ijesztő szikla volt legfelül, pedig meg mertem volna esküdni, hogy ezt a rajzot a közép-sők közé csusztattam volt . . .

Kevéssel azután történt, hogy a Rue Saint Honoréban, ahol nagy a tolongás, Moutont, az uszkárt, aki urát kereste: elgázolta egy kocsi. Kertedben pihen, felség, ahol Mouton, az ember, egy katalpa alatt temette el és zsebkésével ezt vágta a fa kérgébe:

II. Mouton.

És valóban, nemsokára a kutyája mellé feküdt. Könyves-szobámból megfigyeltem őt, amint kamarájában vászna előtt ült és nemcsak hogy hallhatóan beszélt uszkára szellemével, hanem kutyamódra ásított, vagy legyek után kapkodott a szájával, úgy, amint elköltözött barátja szokta volt. Vizibetegség ágyba döntötte. Gyorsan ment a dolog s mikor egy napon az ágyához léptem, kezemben az orvossággal teli kanállal, egy kimondhatatlan szóval hátat fordított jóltevőjének, arczczal a falnak fordult és oda volt.

Történt továbbá, hogy a marsall a táborból visszajött Versaillesba. Minthogy tartózkodása rövidre volt szabva, megragadtam a pillanatot. El voltam szánva, hogy kézenfogva elébe viszem a fiut s kitárom az egész igazságot.

Odahajtottam az intézethez. A főkapu közelében állott a marsall tüzes négyes-fogata — a szolgák alig tudták fékezni a lovakat — s vártak Julianra, hogy miharabb Versaillesba vigye. A jezsuita rendház kapuja megnyilt s kitántorgott rajta Julian, de minő állapotban! A feje előrebukott, a háta meggörbült, az alakja összegörnyedt, a lábai inogtak, szeméből kialudt a világ, mig

Viktor Argenson szemei, aki vezette barátját, fáklyaként lobogtak. A pompás egyenruhájú szolgák elképedve sürgölődtek ifju uruk körül, hogy a kocsiba segítsék gyorsan és óvatosan. Kiugrottam kocsimból, abban a hiszemben, hogy valami alattomos kór tört ki a fiun.

— Az Isten szerelmére, Julian, kiáltottam, mi történt veled? — Semmi válasz. A fiu rám meredt ész nélkül. Azt sem tudom, megismert-e. Atláttam, hogy a külömben is zárkózott fiu most nem fog szólni s minthogy az istállómester is sürgetett: Kocsiba uram, vagy vissza! — mert a türelmetlen lovak ágaskodtak, — utnak engedtem Juliant, de megfogadtam magamban, hogy hamarosan követem Versaillesba. Az izgató jelenet a jezsuita rendház előtt egész sereg kíváncsit csődített össze, akiktől menekülni akartam. Megpillantottam Viktort, aki szenvedélyesen hadonázva kiáltotta szélesebesen tovavitt pajtása után: Bátorság, Julian! Meg foglak boszulni! Kocsimba löktem a gyermeket s beszállottam magam is. Hová uram? kérde kocsisom. A Faubourg-Saint-Antoine kolostorba! kiáltotta a hidegvérű gyermek, mielőtt még én felelhettem volna.

A nevezett kolostorban, amint tudod, Sire, minta-rendőrminisztered csöndes fészket rendezett be magának, ahol nem háborgatják s ahol titokban gondoskodhatik Páris közbiztonságáról. Viktor — kérdeztem a kerekek zörgése közben — mi van, mi történt?

— Óriási igazságtalanság! dühöngött a fiu. — Père Tellier, a farkas, szíjjal verte meg Juliant, pedig ártatlan! Én vagyok a hibás! Én vagyok a tettes! De én igazságot szerzek Juliannak s pisztolyra hívom ki a pátert. Ez a képtelenség s az a beismerése, hogy ő a baj okozója, annyira fölháborított, hogy hamarosan egy borsos nyaklevest

adtam neki. — Nagyon jól van, mondta ő. — Kocsis, hiszen úgy mászol, mint a csiga. — Kezébe nyomta teli erszényét. — Gyorsan, csapj közénk, hajts sebesen! Fagon úr, bizonyos lehet benne, hogy atyám elégtételt szerez Juliannak. Oh, ő ismeri a jezsuitákat, a haszontalan gazembereket és minden szennyesüket. De félnek is tőle, akár az ördögtől.

Fölöslegesnek tartottam, hogy tovább is kérdezzem az őrjöngő gyermeket, aki úgyis fog valani az apjának s a repülő lovak már úgy vágják patkóikkal a külváros rossz kövezetét, hogy csak úgy tánczoltak a szikrák. Megérkeztünk s azonnal bebocsátottak bennünket.

Argenson egy aktacsomóban lapozgatott.

— Megrohanjuk, Argenson, — mentegőtőztem.

— Dehogy, dehogy, Fagon, felelte ő, miközben kezét szorított velem s széket tolt elém. — Mi van a fiuval? Hiszen úgy izzik, mint egy kályha... Atyám! — Fogd be a szádat! Fagon ur beszél.

— Argenson, kezdtem én, — igen súlyos baleset, talán nagy szerencsétlenség történt. Julian Boufflerst — kérdőleg néztem a miniszterre (tudok a szegény fiuról, mondta ő) — megverték a jezsuitáknál s a fiu olyan állapotban kocsizott Versaillesba, amely, ha jól láttam, egy veszélyes betegség kezdete. Viktor tudja a dolgot.

— Beszélj el, parancsolta az apa. — Világosan, nyugodtan, körülményesen. A legkisebb részlet is fontos. És ne hazudj!

— Hazudni? kiáltotta a gyermek fölháborodva, — hazudjam talán ott, ahol csak az igazság segít? Azok a gazemberek, azok a jezsuiták —

— A tényeket! mondta a miniszter Rada-

manthus-arczczal. Viktor összeszedte magát és bámulatos világosan beszélt.

— Père Amiel retorikai órája előtt volt és mi összedugtuk a fejünket, hogy mivel tréfáljuk meg a nagyorrút. Valami ujat! kiáltották minden oldalról, — valamit, ami még sohasem volt, valami találmányt! Ekkor eszünkbe jutott —

— Ekkor eszembe jutott, javította ki az apa.

— Eszembe jutott, hogy megkérem Juliant, akí oly csinosan rajzol, hogy pingáljon nekünk valamit krétával a fekete táblára. Padjában ült, könyvébe temetkezve s a leczkét magolva, mert hihetetlenül nehezen tanul s én nyaka köré fontam karomat. — Rajzolj nekünk valamit, kértem hizelkedve. — Egy orrszarvút. Ő a fejét rázta. Látom, mondotta, hogy csak a jó pátert akarjátok boszantani vele és ebben én nem tartok veletek. Ez kegyetlenség. Nem rajzolólok én nektek orrot.

— De egy csórt, egy baglyot, olyan mulatságosan csinálod a baglyot.

— Még egy csórt sem, Viktor.

Törtem egy kicsit a fejemet s egy ötletem támadt. A miniszter összeránczolta koromfekete szemöldökeit. Viktornak bátorságot adott a kétségbeesés és folytatta: Rajzolj hát egy méhecskét, Julian, mondtam én, olyan kedvesen csinálod! — Miért ne? válaszolta ő szolgálatkészen és finom, gondos vonásokkal egy csinos méhecskét rajzolt a táblára.

— Irj valamit alája!

— Jó, ha kívánod, mondta ő s hozzáírta krétával: abeille.

— Ah, nincs fantáziád, Julian. Ez olyan szárazon hangzik.

— Hát mit irjak alája?

— Legalább azt, hogy mézelő állat, bête à miel.

A miniszter megértette azonnal az együgyű szójátékot: bête à miel és bête Amiel. — Itt van érte a jutalom, kiáltotta fölháborodva és a szó-játék szerzőjének olyan pofont adott, melyhez képest az enyém czirógatás volt.

— Nagyon jó! mondta a fiu, akinek vérzett a füle.

— Tovább és fogd rövidre! parancsolta az atya, hogy minél előbb eltakarodjál szemem elől.

— É pillanatban lépett be Père Amiel; fölá járkált, a táblára pislogatott, megértette és tette magát a hunczut, mintha nem értené. „Bête Amiel! ostoba Amiel!“ hallatszott azonban először csak elszórtan, aztán egyes padokból, végre együttesben. Bête Amiel! ostoba Amiel.

Ekkor — oh borzalom — fölszakították az ajtót. Père Tellier volt, a farkas. Szaglálódott a folyosón s bedugta most ördögpoáját.

— Ki rajzolta ezt?

— Én, felelte Julian szilárdan. Befogta volt a két fülét s tovább tanulta a leczkét s nem értett és nem tudott semmiről semmit, amint hogy egyáltalában nehéz felfogású.

— Ki írta ezt?

— Én, mondta Julian.

A farkas odaugrott hozzá, kiemelte a padból az elképedt Juliant, magához szoritotta, fölkapott egy könyvszijat és —

Az elbeszélőnek elakadt a szava.

— És te hallgattál, nyomorult, gyáva kölyök! dörögte a miniszter. — Megvetlek! Haszontalan ficzkó!

— Visitottam, mint akit ölnek, kiabálta a gyermek, — én voltam! én! én! Père Amiel is belekapaszkodott a farkasba és esküdözött Julian ártatlanságára. Hallotta is a farkas! De nekem a hajamszálát sem görbítette meg, mert én a te fiad

vagyok és téged tisztelnek, tőled félnek a jezsuiták. De a marsallt gyűlölik és nem félnek tőle. És Juliannak kellett az árát megadnia. De én a farkasnak a bordái közé döföm késemet, ha nem . . . s zsebébe nyult a fiu.

A szigorú atya galléron ragadta, az ajtóhoz vonszolta, félkezével ajtót nyitott, kidobta a fiut s aztán elreteszelte az ajtót. A következő pillanatban ökölrel dörömböltek odakünn s a gyermek ezt kiabálta:

— Veletek megyek Père Tellierhez! Tanuleszek és szemébe mondom: Szörnyeteg vagy.

— Alapjában véve, Fagon, igaza van a fiunak, mondotta a miniszter, felém fordulva hidegvérűen, anélkül, hogy hederített volna a dörömbözésre. — Mindaketten haladék nélkül fölkeressük a pátert, megrohanjuk a meztelen igazsággal, kiterítjük előtte mint egy lepedőt, kényszerítjük, hogy eljőjön velünk még ma mindjárt Julianhoz s a mi jelenlétünkben kérjen bocsánatot a megbántott fiutól. — Bot-órájára nézett. Féltizenkettő. Père Tellier nem mondott le parasztszokásairól. Pont délben szokott ebédelni, fekete kenyeret sajttal. Megtaláljuk.

Argenson magával vont. Kocsiba ültünk és tovarobogtunk.

— Ismerem a fiut, kezdte újra a miniszter, — csak egy nem világos előttem a történetében. Tény az, hogy kezdetben az atyák kényeztették s úgy bántak vele, mint a himes tojással. Pajtásai, az én kötni való fiam is panaszkodtak emiatt. Fel tudom fogni, hogy az atyák, már amilyenek, gyűlölik a fiut, mióta a marsall szerencsétlenségére leálcázta őket. De nem tudom megérteni azt, hogy ők, akiknek a marsall közömbös volt, mi csoda hasznot láttak abban, hogy eleinte a gyermek iránt még sokkal több elnézéssel voltak, mint amennyi gyöngé tehetsége miatt őt megillette.

— Hm! — feleltem én.

— És éppen ezt akarom megtudni, Fagon.

— Nos hát Argenson, kezdtem vallomáso-
mat — s meggyónok neked is felség, mert téged
sértettelek leginkább, — én Juliannak minden áron
puha, meleg fészket akartam biztosítani az atyák-
nál s minthogy hathatós ajánlásom nem volt, az
ember meg elszólja magát néha, Rapin és Bon-
hours atyáknak, akikkel egy hölgytársaságban
találkozám, elbeszéltem, hogy Julian anyja kegy-
ben volt nálad, felség. Ez a tiszta igazság. Becsü-
letemre, Argenson, egy szóval sem mondtam
többet. — A miniszter elhúzta arcját.

Te felség, komor arcot mutatsz s nem
nézel kegyelmesen. De Sire, vajjon az én bünöm-e,
ha az atyák képzelőtehetsége a legtisztább dolgot
kétértelművé alakította?

— Amikor aztán — így folytattam én —
gyűlölni kezdték a marsallt s érdeklődni kezdtek
iránta, puhatolóztak, fürkészték a maguk módja
szerint, de nem tudtak meg egyebet, minthogy
Julian anyja a legtisztább teremtes volt a világon,
mielőtt angyallá lett volna az égben. Fájdalom,
az atyák akkor jutottak tévedésük tudatára, mikor
a gyermek legjobban szorult rája. Argenson bó-
lintott.

— Fagon, mondotta a király majdnem szi-
gorúan, ez volt harmadik és legmerészebb szaba-
dalmad. Ha már olyan könnyelmű játékot űztél
nevemmel s egy nő hirnevével, akit imádtál, hall-
gattad volna el legalább ezt a vakmerőségedet,
még ha történeted a leghomályosabb lett volna is e
vallomásod hiján. És mondd meg nekem, Fagon:
nem ama hirhedt jelszó szerint cselekedtél-e te is,
hogy a cél szentesíti az eszközöket? Beléptél a
rendbe?

— Benne vagyunk valamennyien egy kicsit,
mosolygott Fagon és folytatta;

— Félúton összekerültünk Père Amiellel, aki átkozott lélek módjára szaladozott ide-oda s ráismervén kocsimra, olyan kétségbeesetten kapált kezével, lábával, hogy megállítottuk a kocsit.

Az ajtó előtt furcsábbnál furcsább arcot vágott s egy szempillantás alatt egész sereg vihogó utczagyerek csődült köréje.

— Hála a szent szűznek, hogy rátaláltam önre, Fagon úr. Juliannak, akit ön pártfogol, bánatódása esett, pedig olyan ártatlan, mint a széjjelzúzott kis Astyanax — szavalt a nagyorrú. Ha látta volna Fagon úr, azt a sajátságos pillantást, melyet a fiu hóhéréjára vetett! Borzalom és halálfélelem nézett ki belőle. Père Amiel lélekzetet vőn. Ha elmenekülnék tengerentúlra, oda is követne az a tekintet! Ha bezárkóznám egy sötét toronyba, az a pillantás keresztülhatolna a falon! Ha elbujnám —

— Csak el ne bujjék, tanár úr, szakította félbe a miniszter — mert arról van most szó, hogy Père Telliervel szemtől szemben tanuvallomást tegyen. Van hozzá bátorsága — mert odamegyünk és ön is jön velünk.

— Hogyne, hogyne! erősítgette Père Amiel, de szemmelláthatóan elsápadott és inogni kezdett reverendájában. Père Telliert a saját rendjében is nyers, erőszakos embernek ismerik és félnek tőle.

Mikor a rendház előtt kiszálltunk, elsőnek Père Amiel — a kocsi hátsó lépcsőjéről Viktor ugrott le, aki egész úton állott, az inas mellett. Én is megyek! — mondta daczosan. Argenson homlokát ránczolta, de belenyugodott s nem is volt kedve ellen való, hogy második tanút is vihet magával.

Père Tellier nem üzenté ki, hogy nincs itt-hon. Argenson intett a páternek és a fiunak, hogy maradjanak az előszobában. Engedelmeskedtek,

amaz megkönnyebbülten, ez kelletlenül. A tisztelendő rektor, szűk, szegényes kamrában lakott, reverendája is kopott volt s azt az egyet hordta éjjel-nappal. Hajlott háttal fogadott s nyers és vad vonásai hamis mosolyra szelidültek. Mivel szolgálhatok az uraknak? — kérdezte édeskésen hunyorogva.

— Főtisztelendő úr, felelte Argenson s nem ült le a poros, összetört támláju székre, melylyel a páter megkínálta. Egy élet forog koczkán. Sietnünk kell, hogy megmentünk. A fiatal Boufflerst ma a kollégiumban tévedésből megfenyítették. Tévedésből. Egy furfangos kölyök a táblára iratott és rajzoltatott valamit a korlátolt eszű gyermekkel, egy izetlen tréfát, Père Amiel kicsúfolására, anélkül, hogy Julian Boufflersnek halavány sejtelme is lett volna arról, mire használták fel őt. Könnyű bebizonyítani, hogy az egész osztályban ő volt az egyetlen, aki ezeket az ostobaságokat rosszalta és tőle telhetőleg megakadályozta. Ha az a szóban levő csiny csakugyan az ő szőke fejében szülemlik meg, a fenytésre rászolgált volna kétségtelenül. Így azonban borzasztó igazságtalanság esett, melyet nem lehet elég gyorsan és elég alaposan jóvátenni. Azonkívül egyéb nagy nehézség is van a dologban. Az a félreértésből megfenyített fiú elmebeli tehetségére gyermek, de lelkére férfiu. Azt hitték, hogy egy suhanczot büntetnek meg és megbántottak egy nemes embert.

— Ej, ej, csodálkozik a páter, mit nem mond excellenciád! Lehet-e egy egyszerű dolgot így elcsavarni? Keresztülmentem a folyosón. Ez kötelességem. Lármat hallok a tanteremben. Père Amiel tudós ember, díszbe a rendnek, de nem tud tekintélyt tartani. Az atyák kerülnek a testi fenytést, de tovább nem lehetett túrni a dolgot, példát kellett mutatni. Belépek. Meglátom a táblán azt az izet-

lenséget. Megvizsgálom az ügyet. Boufflers beismeri. A többi magától értetődik.

Tehetségtelen? Korlátolt? Ellenkezőleg: kitanult nagyon, csak játszsza az alamuszit. Lassú viz partot mos. Alattomos, képmutató, hiján van minden őszinteségnek. Fájt neki? Oh a finom bőrfü ifju úr! Nagyúri gyermek, ugy-e? Sajnálom, de mi Jézus-társaságbeli atyák nem teszünk különbséget személyben. Külömben is a marsall kért meg bennünket, hogy ne legyünk elnézők a gyermeke iránt. Én idősebb voltam, mikor a szemináriumban egy hiján negyven erős botütést kaptam, úgy, mint Szent Pál, aki szintén nemes ember volt. Belehaltam talán? Megvakartam a helyét, tisztesség ne essék szólván s jobban éreztem magamat, mint azelőtt.

Pedig ártatlan voltam, de ennek a megátalkodottnak az ártatlanságáról meg nem győz engem senki.

— Talán mégis, főtisztelendő úr, mondotta Argenson s beszólította a künn várakozókat.

— Viktor, böggött a páter a belépő gyermekekre — te nem tetted. Teérted jótállok. Jó magaviseletű gyermek vagy. Bolond volnál, ha bűnösnek vallanád magadat, amikor senki sem vádol.

Viktor, aki daczos tartással közeledett, mérszen szemébe nézett a szörnyetegnek; de bátorsága inogni kezdett. Megremegett a szive e vonások folyton növekvő vadságától s e villogó farkaszemekről.

Gyorsan végzett.

— Én csábitottam rosszra Juliant, aki semmit sem értett az egészből. Ezt fülébe ordítottam önnek, de ön nem akarta meghallani, mert gonosz ember.

— Elég, parancsolta Argenson és ajtót mutatott neki. A fiu kiment örömet. Kezdett félni.

— Père Amiel, szólt a miniszter ehez fordulva, tegye szívére kezét s vallja meg, kitalálhatta-e Julian azt a szójátékot?

A páter habozott s félénk pillantást vetett a rektorra. Bátorság, páter — súgtam neki én. Ön becsületes ember.

— Lehetetlenség, kegyelmes uram, hacsak Achilles nem volt gyáva és Thersites nem volt hős, erősítette Père Amiel, a retorikából merítvén bátorságot. Ártatlan Julian, mint az Üdvözítő.

A rektor agyagsárga arcza eltorzult a düh-től. Szokva volt hozzá, hogy a kollégiumban vak engedelmesség uralkodjék s nem tűrte el a legcsekélyebb ellenmondást sem.

— Birálni akar testvér? mondotta dühtől tajtékozva. Birálja meg először bolond gyerekeségeit, amelyek kihívják a legostobábbnak gúnyját is. Én igazság szerint bántam a fiuval.

Mimikájának ez a lealacsonyítása egészen kihozta sodrából a pátert s egy pillanatra feledtetett vele minden félelmet.

— Igazságosan? jajgatta Amiel. Hányszor kértem önt, hogy nézze a fiu fölfogását és ne tegye őt tönkre. Ki felelt nékem így: Miattam akár belepusztulhat! Ki beszélt így?

— Mentiris impudenter, ordította a farkas.

— Mentiris impudentissime, pater reverende! harsogta még erősebben a nagyorrú, minden tagjában reszketve.

— El szemem elől! parancsolta a rektor, ujjával az ajtóra mutatva s a kis páter menekült, amily gyorsan csak tudott.

Mikor újra hármunkra maradtunk, így szólt a miniszter komolyan:

— Főtisztelendő úr, azzal a váddal illették önt, hogy gyűlöli a fiut. Súlyos vád! Czáfolja meg, tegye semmivé, azzal, hogy eljön velünk s bocsa-

natot kér Juliantól. Nem lesz jelen senki kettőkön kívül. Rám mutatott. Ez elegendő. Ez az úr itt háziorvosa a királynak s fölötte aggódik a gyermek egészségeért. Ön elhalványul. Győzze le önmagát, akármilyen nehezebbre esik is, hogy a lenyugvó nap ne találjon haragot az ember szívében, még kevésbé igazságtalanságot.

Hibát beismerni és vezekelni! A jezsuita fogait csikorgatta.

— Mi dolgom a nazarénusokkal, így káromolta az eget megsebzett gögjében s a rút ember, mint valami démon, megnőtt szinte a szoba boltozatáig. — Én az egyház embere vagyok! Nem, a rendé! S mi közöm a fiuhoz? Nem őt gyűlölöm, hanem atyját, aki rágalmazott bennünket! rágalmazott! gyalázatosan rágalmazott!

— Nem a marsall, az én laboratoriumom volt az atyák rágalmazója, mondtam én elhűlve.

— Hamisítás! Hamisítás! — dühöngött a rektor. Azok a levelek sohasem voltak megírva! Egy ördögi csaló csempészte be valamennyit — s gyilkos pillantást vetett reám.

Bevallom, ez a hatalom és az erőszakosság, tényeknek ez a letagadása, az igazság e meghamisítása s a hazugságnak ez az igazságképpen való mutogatása elképesztett.

Père Tellier vashomlokát dörgölte. Azután elváltozott arczczal meghajolt a miniszter előtt s félig hízkelődőn, félig gúnyosan mondta:

— Kegyelmes uram, én alázatos szolgája vagyok önnek, de beláthatja, nem alázhatom meg a rendet annyira, hogy bocsánatot kérjek egy fiutól.

Argenson éppen olyan ügyesen cserélt hangot. Tellier mellé állott, szája szögletében alig észrevehető, megvető mosolylyal. A páter odatarotta fülét,

— Bizonyos benne, suttogta a miniszter, hogy ön a marsall fiát fenyegette meg s nem Frankhon legnemesebb véré?

A páter összerezett. Szóbeszéd csak, suttogta vissza. Ön bolonddá tart, Argenson.

— En nem vagyok bizonyos benne. Ilyen dolgokban bizonyosat sohasem tudhat az ember. De a puszta lehetősége is lehetetlenné tenné önt, mint — hiszen tudja, mit gondolok, hogy mire van ön ajánlva.

Láttam, Sire, hogy gyóntatott sötét vonásai-ban, mint birkózott egymással gőg és becsvágy. Hogy melyik került fölül, nem tudtam kitalálni.

— Azt hiszem, hogy az urakkal megyek, mondta Père Tellier.

— Jőjjön, páter, szoritotta a miniszter s nyujtotta feléje kezét.

— De reverendát kell váltanom. Láthatja, ez foltos s Versaillesben találkozhatnám a felséggel. — Ezzel benyitott a mellékszobába.

Argenson benézett a válla fölött s látott egy alacsony szekrényt, puszta állványon, szüette fiókkal.

— Engedelmmükkel, urak, susogta szégyenlősen a jezsuita, még sohasem öltözködtem át világi szemek láttára.

Argenson megfogta reverendájan. — Fog állni a szavának?

Père Tellier három piszkos ujját nyujtotta valami szentség felé, mely egy sötét szögletbe volt ragasztva, kisiklott s maga után húzta az ajtót, amennyire lehetett, mert Argenson odakapott a czipője hegyével.

Hallottuk, a szekrény fölnyilt s bezáródott újra. Két néma percz suhant el. Argenson felszakította az ajtót. Nem hitte-e el, amit Argenson a fülébe súgott s csak alkalmat keresett, hogy meg-

menekülhessen tőlünk? Vagy talán elhitte, de a rend egyik démonja lebirta a másikat s a becs-vágyon diadalmaskodott a büszkeség? Ki láthatott volna e sötét lélek örvényeibe?

— Esküszegő! — átkozódott a miniszter, kinyitotta a szekrényt, megpillantott egy lépcsőt és lerohant. Megbotlottam s utána estem a man-kómmal. Lenn egy finom modorú, fölötte elcso-dálkozott arcú, előkelő noviczius került elénk, aki a páter után való kérdezősködésünkre szeré-nyen azt válaszolta: hogy tudomása szerint Père Tellier hivatalos ügyben negyedórával ezelőtt Rou-enba utazott.

Argenson nem kerestette. Könnyebben ki-hoznám Cerberust az alvilágból, mint azt a ször-nyeteget az odujából Versaillesba! Külömben is, hol lelnék rája, hiszen a rendnek száz olyan zuga van, ahol elbujhatik. Megyek. Hozass friss lovakat, Fagon és siess Versaillesba. Mondj el mindent a felségnek. Kezet fog szorítani Juliannal és így fog szólni hozzá: A király becsül téged, nagyon is sokat szenvedtél; — és ez mindent le-mos, Fagon. Igazat adtam neki. Ez volt a legjobb, az egyetlen alapos orvosság, ha még nem volt későn.

Fagon megfigyelte a királyt sűrű, ősz szem-pillái alatt s fürkészte, milyen hatással van réa-gyóntatóatyjának ez a leálczázása. Nem mintha kecsegtette volna magát azzal, hogy a király meg-bánja a választását. De óvni akarta Lajost az emberiség ez ellenségétől, aki démonsárnyaival árnyékot volt vetendő egy fényességes uralomra. De Fagon nem tudott kiolvasni a legkeresztényibb uralkodó szemeiből egyebet, mint természetes rész-vétet annak a nőnek a fia iránt, aki egykor futó-lagosan megtetszett neki s megelégedettségét azzal az elbeszéléssel, melynek utjai, mint a park utjai,

egyazon középpontba futottak össze. A király, mindig csak a király!

— Tovább, Fagon, parancsolta a felség s az engedelmeskedett, ingerülten, boszus kedvvel.

— Minthogy a lovak fertályórának előtte meg nem jöhettek, benéztem a renházal átellenben levő fürdőshöz s langyos fürdőt rendeltem, mert bágyadt voltam. Mialatt a viltől uj erőre kapott testem, keserű szemrehányásokkal illettem magamat, hogy elhanyagoltam a rám bizott fiut s elhalasztottam megszabadítását. Kis idő multán a vékony falon keresztül hangos beszélgetés zavart meg. Két polgárleány fürdött a szomszédban. — Oly boldogtalan vagyok — sipegte az egyik s kitalált egy ostoba históriát. — Oly boldogtalan vagyok! Egy pillanattal később összenevettek. Mialatt én vádoltam magamat mulasztásomért s mázsányi súlyt éreztem a lelkemen, azalatt a szomszédban két könnyüvérű nimfa vihogott s locsolta egymást.

— Versaillesban . . .

Lajos király most Dubois, a marquise komornikja felé fordult, aki halkán közeledett és suttogva mondta: Terítve van, felség. — Zavarsz, Dubois, mondotta a király s az öreg szolga visszahuzódott, csodálkozó kifejezéssel iskolázott vonásaiban, mert a király maga volt a pontosság.

— Versaillesban, ismételte Fagon, a marsallt asztalnál letem, néhány kollégájával. Ott volt Villars, aki izról-izre dicsekvő — hősnek is mondják és én elhiszem — s aki, amint te is tudod, felség, a legszemtelenebb koldus; ott volt Villeroy, a csatavesztő, a legsemmibb ember, aki a te kegyelmed hulladékaiból él; sötét agyvelő és nagyszerű modor; az előkelő fejű Grammont, aki tegnap a te termedben Felség, a te játékasztalaidnál, megjelölt kártyákkal megcsalt engem és Lauzun, aki mély-

séges elkeseredettségét és gonoszságát édes arczával takarja. Bocsáss meg, szivbeli nagy aggodalmam riktó világossága eltorzította udvaronczaidat. Mimeure grófné is jelen volt s Mirabelle, Villeroy mellett, aki hetvenesztendős léhaságaival zavarba és aggodalomba ejtette a szegény gyermekeket.

Juliant apja az asztalhoz parancsolta. Sápadt volt a fiu, mint a halál. Láttam, hogy a hideg leli s szent borzalommal néztem az áldozatot.

Vannak-e siettető démonok, akik a fölemelkedőt viharosan ragadják a magasba s az elbotlót kegyetlen rúgással taszítják a mélységbe? Elég az hozzá, hogy a beszélgetés a seregben dívó fegyelmi büntetések körül forgott. A vélemények megoszlottak. Vitakoztak, hogy egyáltalában helyénvaló-e a testi fenyítés, s ha igen, milyen eszközzel, bottal, szíjjal-e, vagy pedig kardlappal? A marsall, amilyen emberséges, határozottan a testi fenyítés ellen nyilatkozott, kivéve, ha föltétlenül becstelenítő vétségéről van szó s Grammont, a hamis játékos, az ő pártján volt, minthogy a becsület — mint Boileau mondja — meredek partú sziget, melyet, ha egyszer elhagy az ember, többé meg nem mászhatja. Villars, ha már meg kell mondanom, úgy hadonázott, mint egy félbolond s elbeszélte, hogy egy gránátosa, akit ő valószínűleg igazságtalanul fenyített meg, agyonlőtte magát, mire ő — Villars marsall — beleiratta napiparancsba, hogy Lafleurnek volt becsülete, a maga módjára. A gyermek téveteg szemekkel kísérte a vitakozás keresztüzét. Ütés! Becsület! Becsület! — hangzott össze-vissza. Fülébe súgtam a marsallnak: Julian beteg. Ágyba kell fektetni.

— Juliant nem szabad elkényeztetni, válaszolta ő. A fiu majd összeszedi magát. Külömben is mindjárt asztalbontás lesz. — A gavalléros Villeroy most félénk szomszédnőjéhez fordult. —

Nagyságos kisasszony, mondotta orrhangon, feszengve székén, beszéljen ön és orákulumot fogunk hallani. Mirabelle, aki már parázson ült s azonkívül aggodalomban volt Julian miatt, természetesen visszaesett modorába és így felelt: Testi fenytést el nem tűrhet a legbüszkébb király egyetlen alattvalója sem: az ilyen megbélyegzett nem él tovább.

Villeroy tapsolt s megcsókolta kis ujja hegyét. Fölkeltem, megragadtam Juliant és elvittem. Alig vették észre. A marsall bizonyosan kimentette vendégeinél.

Mialatt levetkeztettem a fiút — neki magának már nem volt ereje hozzá — így szólt hozzám: Fagon úr, oly különösen érzem magamat. Érzéseim összekuszálódnak. Alakokat látok. Bizonyosan beteg vagyok. Ha meghalnék! —

És mosolygott.

— Tudja, Fagon úr, hogy mi történt ma a jezsuitáknál? Meg ne mondja az atyámnak. Soha! Soha! Megölné.

Megigértem neki és állottam is szavamnak, noha nehezemre esett nagyon. A marsall még most sem tud róla.

Feje a párnán nyugodott már, amikor a fiu felém nyujtotta izzó kezét... Köszönet önnek, Fagon úr... mindenért... Én nem vagyok hálatlan, mint Mouton.

Ezután már fölösleges volt alkalmatlankodni felségednél. A rákövetkező negyedórában Julian már félrebeszél. Pör és ítélet a természet kezében volt. A láz mind magasabb fokra hágott, az ütér sebesen lüktetett. Táborigyát hozattam a tágas szobába s ott maradtam mellette. A szomszéd szobában volt a marsall, odahordatta térképeit és földabroszait. Minden órában elhagyta íróasztalát,

hogy a gyermek után nézzen, aki már rája sem ismert. Ellenséges pillantásokat vetettem rája.

— Fagon, van valami bajod velem? kérdezte. És én nem felelhettem neki.

A gyermek sokat beszélt lázában, de lobogó szemének körében csak nyájas, az életből elköltözött alakok lebegtek. Megjelent Mouton s Mouton, az uszkár, fölugrott az ágyra. Harmadik napon melléje ült az édes anyja.

Három látogató kopogtatott be hozzá. Viktor az ajtón kaparászott s amikor bebocsátottam, olyan megrázkódtató jajgatásba tört ki, hogy ki kellett tuszkolni. Aztán Mirabelle ujjacskája kopogott. Odalépett Julian ágyához, aki éppen nyugtalan félálomban volt és nézte őt hosszan. Keveset sirt és a tikkadó ajakra forró csókot nyomott; Julian nem tudott sem a barátról, sem a kedvesről.

Megjelent Père Amiel is, akit nem utasítottam el. Minthogy a beteg idegenül meredt rá, ugrálni kezdett az ágy körül, bolondosan és ezt kiabálta:

— Nem ismeresz már, Julian, a te Père Amieledet, a kis Amielt, a nagyorrú Amielt? A gyermek közömbös maradt. Ha vannak eliziumi mezők, azt hiszem, találkozni fogok ott a páterrel, magas kalapja nélkül, jól kifejlett orrával s karonfogva fogok végigsétálni vele a mennyei kerteken keresztül.

A negyedik estén örült sebességgel vert a fiu ütere. Minden pillanatban várható volt a szélhűdés. Bementem a marsallhoz.

— Hogy van?

— Rosszul.

— Megmarad?

— Nem. Az agy kimerült. Túlerőltette magát a fiu.

— Ezt csodálom, mondta a marsall — erről

én nem tudtam. — Valóban, elhiszem, hogy nem tudott róla. Béketürésem megszakadt. Szemébe mondtam az igazságot kiméletlenül és vádoltam, hogy elhanyagolta gyermekét és segített a halálnak. A jezsuitáknál való Golgothát elhallgattam. A marsall, szó nélkül hallgatta s kissé jobbra hajtotta fejét, ahogy szokta. Pillái rángatóztak s egy könyvet láttam. Végre belátta hibáját. Katonás önuralommal szedte össze magát s belépett a betegszobába.

Az atya odaült a fia mellé, akit rettentő álmok lidércznyomása gyötört. Megkönnyítem legalább a halálát, ahogy tudom — mormogta a marsall.

— Julian — mondotta határozott hangján.

A gyermek ráismert.

— Julian, meg kell tenned a kedvemért, hogy félbeszakítod a tanulmányaidat. Velem jösz a hadsereghez. A király veszteségeket szenvedett a határon s a legfiatatabbaknak is meg kell tenniök a kötelességüket. — Ez a beszéd egy haldokló utazási kedvét kettőzte meg . . . Lövésárulás . . . Elindulás . . . Megérkezés a táborba . . . Belépés a harczvonalba . . . Ragyogott a szem, de a mell hörögni kezdett.

— Az agónia — súgtam fülébe a marsallnak.

— Ott az angol zászló! Vedd el! — parancsolta az atya. A haldokló fiu a levegőbe kapott.

— Vive le roi! — kiáltotta s visszahanyatlott, mint akin keresztülment a golyó.

Fagon bevégezte és fölkel. A marquise meg volt indulva. Szegény gyermek! — sóhajtotta a király és fölkel ő is.

— Miért szegény? — kérdezte Fagon derülten — mikor úgy halt meg, mint egy hős.

Kölcsey Ferencz válogatott versei. Összeállította és bevezetéssel ellátta Négyesy László	3
Kölcsey Ferencz válogatott beszédei. Sajtó alá rendezte, bevezetéssel és magyarázattal ellátta Dr. Radnai Rezső	54
Dr. Korchmáros K., Kerékpáros káté	54
Kossuth Lajos 1848. július 11-iki beszéde a haderő megajánlása ügyében	54
Kozma Andor, Vig elbeszélések	21
Lavedan Henri, Elbeszélések. Fordította Gábor Andor	21
Lenau verseiből, Fordította Feleki Sándor	3
Lengyel Laura, Tavaszi mese	21
Loti Pierre, Tünö képek. Francziából ford. dr. Marquis Géza	22
Maeterlinck, A hivatlan vendég. — A vakok. Két szindarab. Francziából fordította dr. Marquis Géza	38
— Monna Vanna. Dráma három felvonásban. Francziából fordította Ábrányi Emil	38
— Joyzelle. Színjáték öt felvonásban. Ford. Ábrányi Emil	38
Majthényi Flóra, Spanyolországi képek	54
Marni Jeanne, A kikiról nem szól a krónika	23
Maupassant, Apró elbeszélések. Fordította Tóth Béla	26
Meyer Konrád Ferdinánd, Egy fiu szenvedése. Elbeszélés. Fordította Hevesi Sándor	27
Mikes Kelemen válogatott törökországi levelei. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Bánóczy József	54
Mikszáth Kálmán, Besztercze ostroma	22
— A demokraták	23
— A gavallérok	23
— Egy választás Magyarországon, vagy a körtvélyesi csiny	24
— A jó palócok. Tizenöt apró történet	24
— Szent Péter esernyője	25
— A tót atyafiak. (Elbeszélések és rajzok róluk.)	26
— Prakovszky, a siket kovács	26
— Az új Zrinyiász. Társadalmi és politikai szatirikus rajz	27
— Két elbeszélés. Homályos ügy. A táborszernagy halála	28
— Ne okoskodj Pista!	28
— Kisértet Lublón	28
— A németke és egyéb elbeszélések	29
Molière, Dandin György vagy a megcsufolt férj. Vigjáték három felvonásban. Fordította és bevezette Hevesi S.	38
— A fősvény. Vigjáték öt felvonásb. Ford. Hevesi Sándor	39
— A kényeskedők. (Les précieuses ridicules.) Vigjáték egy felvonásban. Fordította Hevesi Sándor	39
— A botcsinálta doktor. Vigjáték három felvonásban. Fordította Gabányi Árpád	39
— Kénytelen házasság. Vigj. 1 felv. Ford. Hevesi Sándor	39
— A képzelt beteg. Enekes, tánczos vigjáték három felvonásban. Fordította dr. Váradi Antal	40
Multatuli (E. H. Dekker), Száidzsa és egyéb elbeszélések. Hollandus nyelvből fordította Gábor Ignác	29
Murai Károly, Mese-mese	29
Nansen Fridtjof, Ejen és jégen át. Rövidítve ford. dr. Brózik K.	55
Nepos Cornelius, Hires férfiakról. Fordította és bevezetéssel ellátta dr. Székely István	55
Orosz elbeszélők tára, Jezsov. — Juzsin. — Szalagub. Fordította Ambrozovics Dezső	29
Ouida, Tonia. Fordította Törökné Fenyvessy Szeréna	30
Ovidius verseiből, Az átváltozások. A naptár. Ford. Paulovits K.	4

Patapenko, Egy vén diák elbeszéléseiből. Oroszból fordította Ambrozovics Dezső	30
Pázmány, Kempis Krisztus követéséről. Bevezetéssel, magyarázatokkal és szótárral. Szerkesztette Bellaagh A.	56
Peisner Ignác, Képek a régi Pest-Budáról	55
Petőfi Sándor családí versei. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Szinnyei Ferencz	4
— A helység kalapácsa. János vitéz. Bevezetéssel ellátta Bánóczy József, Telegdy László képeivel	4
— Elbeszélő költeményei. I. Szerelem átka. — Tündéralom. — Salgó. — Szilaj Pista. — Szécsi Mária. Bevezetéssel ellátta Radó Vilmos, Telegdy L. és Neogrády A. képeivel	4
— költeményei. Barátság és szerelem. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Ferenczy Zoltán Tull Ö. képeivel	4
— költeményei. Haza és szabadság. Bevezetéssel ellátta dr. Radnai Rezső, Telegdy László képeivel	5
— vegyes költeményei. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Balassa József, Tull Ödön képeivel	5
— Tigris és hiéna	40
— Uti rajzok. I. Uti jegyzetek. II. Uti levelek Kerényihez	55
Petőfiné Szendrey Julia naplója és levelei Térey Marihoz. Jócai Mór előszavával	56
Plutarchos, Perikles. Fordította dr. Kacskovics Kálmán. Bevezetéssel ellátta Tóth Rezső	56
— Coriolanus. Fordította dr. Kacskovics Kálmán	57
— Caius Iulius Caesar. Fordította dr. Kacskovics Kálmán	57
Poe Edgar, Rejtelmes történetek Fordította Tolnai Vilmos	30
— Rejtelmes történetek. Második sorozat. Angolból fordította Tolnai Vilmos	30
Racine Jean, Phédra. Szomorujáték öt felvonásban. Fordította Ábrányi Emil	39
Radó Antal, Rákóczi sirja és egyéb költemények	5
II. Rákóczi Ferencz vallomásaiból. Latinból ford. Kajlós Imre	57
Rákosi Jenő, Aesopus. Vigjáték öt felvonásban. A szerző arcképeivel	40
Rasi Luigi, A színész művészete. Fordította s részben átdolgozta Radó Antal	58
Rostand Edmond, Cyrano de Bergerac. Romantikus dráma öt felvonásban, versekben. Francziáb. ford. Ábrányi Emil	41
C. Sallustius Crispus, Catilina összeesküvése. Fordította Kazinczy Ferencz. A fordítást átdolgozta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Wirth Gyula	57
— A Jugurtha-háború. Latinból fordította és bevezette Várdai Béla	59
Sardou Victorien, A boszorkány. Dráma öt felvonásban. Fordította Fái J. Béla	41
Shakespeare, A szentivánéji álom. Fordította Arany János	42
— János király. Fordította Arany János	43
— Coriolanus. Fordította Petőfi Sándor. Bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátta Radó Antal	43
— Hamlet, dán királyfi. Fordította Arany János	44
— Othello, a velencei Mór. Fordította Mikes Lajos	45
— Romeo és Julia. Fordította Telekes Béla	45
— A velencei kalmár. Fordította Radó Antal	46
Schiller Frigyes, Tell Vilmos. Színmű öt felvonásban. Fordította Várdai Antal	42

Sipulus, (Rákosi Viktor), Humoreszkek	31
— Ujabb humoreszkek	31
Sophokles, Antigone. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Kemenes (Kempf) József	41
Szabolcska Mihály, Versek	5
Szalárdi János siralmas krónikája. Szemelvények. Kiadta Angyal Dávid	58
Gróf Széchenyi István, Hitel. Szemelvények. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Dr. Gyulai Ágost.	60
Szemere Imre, A sakkjáték kézikönyve. Kezdők és haladottab- bak számára. Maróczy Géza közreműködésével	59
Szikra, Vadászát és egyéb elbeszélések	30
Szomaházy István, Légyott hármásban és egyéb történetek	31
Tacitus Cornelius, Julius Agricolának életéről és erkölcei- ről. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Wirth Gyula	58
— Germania. Fordította és bevezetéssel ellátta Tonelli S.	59
Tennyson Alfréd, Arden Enoch. Ford. Lőrinczi (Lehr) Zsigm.	6
Tolnai Lajos, A nagy-gyárosék és egyéb elbeszélések	31
Tolsztoj N. Leo, Népies elbeszélések. Oroszb. ford. Szabó E.	32
Tolsztoj Leó gróf, A sötétség országa. Orosz népdrama öt felvonásban. Oroszból fordította Szabó Endre	46
Tóth Ede, A toloncz. Népszinmű három felvonásban	42
Tóth Ede, A Falu rossza. Népszinmű három felvonásban	44
— A kintornás család. Népszinmű három felvonásban	46
Tóth Rezső, Északafrikai kikötők. (Tunisztól Tangerig)	60
Thury Zoltán, Urak és parasztok	31
Turgenyev, Az ötödik kerék. Ford. Szabóné Nógáll Janka	32
— Csöndes vidékiek Elbeszélés. Ford. Szabó Endre	32
Vanderheyem I. Gaston, Húsz hónap Abessziniában. Fordította Brózik Károly dr. Képekkel	60
Váradi Antal, Legendák könyve	6
Vergilius, Aeneise. Fordította Baróti Szabó Dávid. Kiadták Radó Antal és Tóth Rezső	7
Verne Gyula, Utazás a föld körül nyolczvan nap alatt. Ford. Telekes Béla	33
Verseghy Ferencz válogatott lírai költeményei. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Madarász Flóris	6
Vértesi Arnold, Kisvárosi történetek	32
Viharos-Gerő Ödön, Férjnél. — A béna. Két elbeszélés	32
Wels H. G., Az időgép. Fordította Mikes Lajos	34
— Világok harcza. — Mars lakók a földön. Regény. Fordította Mikes Lajos	34
— Dr. Moreau szigete. Regény, fordította Mikes Lajos	34
Wilde Oszkár, Lady Windermere legyezője. Szinmű négy fel- vonásban, fordította Moly Tamás	45
Zöldi Márton, Színész-históriák	33
Zrinyi Miklós, Szigeti veszedelem. Obsidio Sigetiana. Az eposz legszebb részei. Kiadta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Bánóczi József	6
Zrinyi Miklós gróf, Az török áfium ellen való orvosság, avagy az töröknek magyarral való békessége ellen való antidotum. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Ferenczi Zoltán	60

